

GÂNDIREA

ANUL XVII. — Nr. 6

IUNIE 1938

S U M A R U L:

DESPRE GRIGORESCU

VASILE BÂNCILA : Moment Grigorescian	291
ION PILLAT : Elegii marine	290
VECTOR PAPILIAN : In nopți de Mai	292
ȘTEFAN BACIU : Hortensia	299
ILARIU DOBRIDOR : Un vrăjitor al colorii: Gri- gorescu	301
VINTELA HORIA : Cântec de dragoste veche	305
GEORGE A. PETRE : Noaptea apelor	306
MARIA GOLESCU : Poeme in proză	307
LUCTAN EMANDI : Durere	312
VIRGIL ZABOROVSCHI-FLOREA : Poeme	313
GEORGE VAIDA : Poesii	317
FRANCISC ȘIRATO : Grigorescu	318

IDEI, OAMENI, FAPTE

LICU POP : Filosofia lui Xenopol față de încreta spi- rituală a veacului	328
---	-----

CRONICA LITERARĂ

OVIEDIU PAPADIMA : D. Caracostea : Arta cuvântului la Eminescu. — Aron Cotruș : Peste prăpăstii de potrivnicie. — N. Crevedia : Maria. — Tim. Pieșea : Măria Sa Cebățeanul. — Victor Papi- lian : Vecinul	330
NICHEFOR CRĂNIC : D. Mihail Manolescu	335

CRONICA MĂRUNTĂ

E X E M P L A R U L 20 L E I

Omul forte reuşeşte

În lupta pentru viaţă, sănătatea este primul factor al succesului. Iată aici, pentru a păstra nervii liniştiţi, creierul limpede, muşchii sprinteni şi corpul vior, o reţetă care a făcut toate probele: e.ţ.ă de a a turna un flacon de Quintonine într'un litru de vin de masă şi de a lua, înaintea fiecărei mese, un pahărel din acest delicios vin fortifiant. Dl. J. Coudurier, 99, boulevard du Temple, din Paris, a făcut experienţa şi scrie:

„Sunt ani de zile de când întrebuinţăm în casă Quintonine; nu ne-am săturat niciodată de acest

produs care constituie pentru noi cel mai bun tonic“.

Nici un fortifiant nu poate fi comparat cu Quintonine pentru că nici unul nu conţine atâtea principii regeneratoare. Quintonine este remediu sigur, complet, eficace — şi de preţ neînsemnat — la care se poate recurge la cel mai mic semn de oboseală.

QUINTONINE
PRODUS FRANCEZ. — LABORATOARELE HELIN
LA FARMACII ŞI DRUGUERII

GÂNDIREA

MOMENT GRIGORESCIAN

DE

VASILE BĂNCILĂ

Omul iubește controversile. Din nimic face o problemă și din lucrul cel mai simplu construiește o controversă. Pentru că pasiunea omului este lupta, vânătoarea; pentru că oamenii sunt inclinați să vadă aspecte parțiale ale realităților și să le absolutizeze până la dogmă și panaș; pentru că suntem cu toții, cel puțin în bună parte, individualiști și ne place să agităm descoperirile sau tâlmăcirile noastre chiar și mai ales dacă vin în contradicție cu cele de mai înainte. Controversa e o invenție a omului intelectual, merită să-i mulțumească toate aceste pasiuni sau inclinări și în acelaș timp fără să-l facă să riște prea mult.

Cu cazul lui Grigorescu s'a întâmplat la fel. Pictorul nostru cel mai concludent în ceea ce privește etnicitatea, a devenit totuși în ochii criticilor o controversă: este Grigorescu un creator specific pentru români sau nu este? Este, spun unii, cei mai mulți și mai ales la prilejuri festive, fiindcă a pictat subiecte românești, a făcut „portretul“ țării și a găsit un mare ecou în inimile românilor. Nu este, spun alții, mai puțin dar mai acizi sau mai insinuanți, pentru că Grigorescu n'a făcut școală, deci e străin de noi, pentru că nu a redat ortodoxia noastră, pentru că nu a pictat bizantin, pentru că nu ne reprezintă în domeniul metafizic, religios... Intotdeauna sunt oameni, cari-și ascut armele în tăcere, în timp ce se fac comemorări. O dreptate au și ei. Pentru că în timpul comemorărilor prea se servesc critice de complezență, imbiindu-se tablaua cu considerații diplomatice siropoase și viclean măgulitoare. Dar în afară de aceasta, problema e serioasă și merită să fie discutată cu cele două omagii, pe cari le merită problemele mari: cu dragoste și cu spirit critic.

O observație din cele de mai sus trebuie respinsă pe loc: aceea că pictorul în chestiune n'a făcut școală. Observația e prezentată în treacăt de un critic foarte ager și documentat, dar ea nu spune nimic. Căci a nu fi făcut școală e o caracteristică în general a creatorilor români. Nici Creangă, nici Caragiale, nici Coșbuc și nici chiar Eminescu n'au făcut școală. Unii dintre ei au avut imitatori, dar n'au avut urmași. E aici poate o trăsătură a românilor. Intelectualul nostru pe cât e de slab de înger în fața a tot ce e modă și „engoûment“, pe cât imită de ușor, pe atât de puțin se hotărăște cu devoțiune să intre la școala cuiva. Și-apoi, românul e atent la ceea ce se petrece în occident. Iși caută acolo motive de imitație și surse de inspirație. Autohtonii nu-i impun sau îl incomodează. Din faptul deci că Grigorescu n'a creat școală, nu se poate scoate nici o concluzie pentru ceea ce vrem să știm acum.

Pentru noi problema nu e controversată, dar e diferențiată. Pictorul în discuție

e fastuos etnic, însă etnicitatea lui are unele limite. Și dacă e profund valoros prin cel dintâi aspect, dar e plin de învățăminte prin amândouă.

Românescul lui Grigorescu se vede în însăși apariția și drumul vocației lui. Modestia împrejurărilor în care a apărut această vocație și strășnicia spontană și întotdeauna pătrunzătoare cu care s'a manifestat ea, ignorându-și parcă propria putere, au o analogie plină de patetism cu însuși destinul neamului nostru și cu ceace se petrece obișnuit la noi cu cei cari devin apoi mari creatori. Fără o tradiție culturală și fără ajutoare venite chiar dela început, era foarte firesc ca Grigorescu să se piardă înainte de a fi luat cunoștință de el însuși. Și cu toate acestea nu s'a pierdut. Vocația lui a apărut cu precocitate, dar, în fragilitatea-i aparentă, a adus o tărie care a înfruntat împrejurările, așa cum firul de apă își face drum printre stânci. E adevărat că nervul pictural era în familia sa, un unchiu și un frate al său mai mare fiind „zugravi“. E adevărat apoi că Grigorescu a avut acel „noroc“, pe care-l găsim aproape întotdeauna în viața oamenilor mari, apărând tocmai la timp pentru a impune sau a salva o situație: norocul lui au fost mama sa, familia boierului Lenș, călugărul Isaia, maica Tavefta Ursachi, Kogălniceanu, apoi pictori și zugravi ca Chladec, Pantelimonescu, Lefteriu, talente sau meșteșugari a căror posteritate o asigură Grigorescu, dar cari au prins bine ca inițiatori, și în sfârșit mari prieteni ca Dr. Davila, Vlahuță, Caragiale, Delavrancea... și până la un Millet, care cu câteva vorbe și o bătaie prietenească pe umăr, avea să-l încurajeze mai mult decât ar fi putut-o face academiile. Cu toate acestea, dacă Grigorescu n'ar fi avut în el puterea răzbătătoare, pe care o are colțul ierbii ce ridică sau sparge coaja pământului pentru a-și face loc, dacă n'ar fi avut această similitudine de destin cu neamul nostru, care de sute de ani înfloarește tenace într'un cadru de vitregii sau de mari modestii, n'ar fi ajuns să fructifice nici un „noroc“ și să fie azi un exemplu de biruință, în care noi ne vedem emoționați pe noi înșine, ne vedem în ceace acest neam obidit și totuși senin și glorificator al frumuseților lumii poate să dea, chiar când focul sacru e pus într'un copil de văduvă rămasă pe drumuri cu o spuză de odrasle... E aici un soi de vitalitate, în care recunoaștem felul vitalității românești: gingașă, cuvîncioasă, quasianonimă, dar tare pe dinăuntru de o sevă, pe care o imprumută dela izvoare aproape miraculoase.

Numai această putere de viață și finalismul ei interior și suveran l-au putut face pe Grigorescu să se desvolte și să se împlinească fără întrerupere și armonie, deși rămăsese cu două clase primare și fără tată. În această privință, viața lui oferă un rar exemplu, interesant și pentru filozofii educației: el nu s'a format după sistemele moderne, ci a urmat un drum care a fost al antichității, al Asiei și al tuturor culturilor patriarhale, adică a trecut prin ucenicia vieții și dela meșter la meșter, unind întotdeauna practica și munca existenței cu lucrul de atelier, inițiindu-se concret și „furând“ tainele meseriei și artei căreia avea să se devoteze, căreia îi fusese merit chiar din leagăn. Regimul acesta de educație al lui Grigorescu și instinctul lui mare de a găsi și a trece prin ateliere, formează de fapt una din gloriile vieții lui și ea trebuie pomenită, mai ales când vedem aici încă una din izbânzile vitalității noastre etnice.

Pe urmă, românescul lui Grigorescu se vede în siguranța plină de urmări și de care nici el n'a fost conștient, fiindcă era prea adâncă, cu care a *aderat* la fenomenul românesc în truda acestuia de a-și acorda o cultură modernă dar proprie. De fapt, istoria culturii noastre moderne, privită în semnificațiile ei de autohtonizare, nici nu se poate face fără Grigorescu. Acesta nu a fost ca acele talente, cari pleacă pentru tot-

deauna în străinătate, pentru a se valorifica acolo prin tezaurul pe care l-a strâns un neam în sute și mii de ani. Dacă ar fi făcut așa, el n'ar fi fost uitat azi de nici o enciclopedie. Și totuși, n'ar fi fost decât încă „unul dela Barbizon“, pe când astăzi e ridicat pe lamură de suflet de un neam, în mijlocul căruia a știut să rămână, chiar când se înmulțeau ispitele străine, împărtășindu-i fatalitățile și nostalgiile. Din spirit, fie și inconștient (câte lucruri mari se fac în chip inconștient!), de aderare la neam, Grigorescu a părăsit Franța tocmai într'un moment când se simțea mai bine și avea mai multe proiecte, pentru ca să vină la 1877 și să eternizeze scene de războiu, deși temperamentul său nu era războinic. Din spirit de aderare și dintr'o presimțire nespuse de dureroasă, a pictat toată galeria lui de evrei, isbutind să rezolve noi probleme de tehnică picturală, să dea dovadă de uimitoare pătrundere psihologică și să fie mare și în subiecte neidilice. Chiar dacă Grigorescu nu e cel mai mare antisemit al nostru, dar e cel mai spiritual și mai obiectiv. Colecția lui de evrei are și o valoare filosofică, generală: pe baza ei se poate face și un studiu asupra iudaismului, asigurând toate scrupulele de adevăr și subtilitate și cu promisiuni de revelații, pe cari pictorul le-a ascuns în urmele pensulei lui. Și același Grigorescu datorită aceleiași spirit de aderare la comunitatea etnică, a dus, într'o oarecare măsură și ca o urmare a întregii lui activități plastice, la curente de împământenire a culturii noastre, începând cu „Sămănătorul“. În adevăr, se poate spune despre el că a avut un fel de „regalitate“ în cultura noastră : peste cincizeci de ani de activitate creatoare în acord cu pulsațiile, grijile și finalitățile noastre etnice. Ce însemnătate are că n'a cunoscut în chip doctrinar aceste lucruri, că a fost un singuratec, poate cel mai mare singuratec român, și că a fost omul cel mai netendențios din lume? Aderările și acordurile cele mai efective nu sunt întotdeauna cele doctrinare, cari uneori seamănă cu amorurile ce înlocuiesc inima cu discuțiile și improvizările teoretice. Grigorescu a aderat în adâncul lui și peste capul său, atât de sus totuși, și de aceea s'a împletit cu istoria noastră modernă. Căutând să se împlinească pe el, acest pictor, de fapt, s'a dăruit și a servit. În împlinirea lui se împlinea, în realitate, neamul, într'una din excelările și grijile lui. Acesta e unul din marile motive, pentru cari îl iubim azi pe Grigorescu.

Dar unde artistul acesta implică cel mai însemnat etnicism al său, este în ceea ce vom numi elementul sau intuiția cosmică a operei lui. Românescul său atinge în această privință o amploare majoră, o largă putere de cuprindere și valorificare a existenței, din care criticii au văzut numai nuanța minoră. Aici ne referim la cel mai intim Grigorescu, la ceea ce este „faculté maîtresse“ în creația sa și totodată notă fundamentală în atitudinea românească. În tablourile lui trăiesc toate regnurile, toate categoriile cosmice, plante, animale, oameni, pietre și orizonturi, așa cum ele au fost lăsate de Creator mai ales în partea de lume pe care ne-a fost dat să o locuim noi. El a zugrăvit păstorii și plugarii noștri, poienile, zariștile și depărtările, aerul vibrând extatic, linia melodică și vastă a peisagiilor, turmele de oi și boii lui unici, din care a știut să facă întotdeauna poeme mișcătoare și liniștitoare. Grigorescu e cel mai mare bouar al neamului și e cel mai mare iconar al spațiului românesc. Opera lui e un muzeu viu al cosmosului nostru, ea a devenit pentru noi o a doua geografie și am spune că prin ea autorul a făcut concurență stării cosmice, dacă acest fel de a gândi n'ar repugna acestui creator, care s'a închinat adânc frumuseților Firii. Și totuși nu pentru că a pictat toate acestea este Grigorescu mare român. Le-au mai pictat și alții, cel puțin în parte. Și uneori le-au desenat artiști străini cu reputație, în trecere pe la noi, dar lucrările lor au rămas

mai mult documente istorice sau opere fără o apartenență etnică la noi. Ci el e mare român pentru felul *cum* a pictat aceste realități ale spațiului nostru. Vom încerca să o arătăm, fie și sumar, dar se înțelege că nu o vom face câtuși de puțin în sensul unei „critici de artă“, ci ca o critică sau înțelegere a culturii în general.

Mai întâiu, Grigorescu a pictat natura cu o dragoste, cu o pasiune filtrată întotdeauna printr'o spiritualitate feciorelnică, ce poate mira la acest om atât de măsurat. Sentimentul naturii e cel mai mare pe care l-a încercat și nu i s'ar putea compara, în sufletul lui, decât devotamentul pe care l-a avut pentru artă. Dar în această orientare sigură și timpurie spre natură, el își arată firea adânc românească. După ce a pictat Agapia și a ajuns la Paris, s'a decis repede pentru arta de „plein-air“, pentru școala dela Fontainebleau și Barbizon, deși alta era pictura cu prestigiu consacrat atunci. Iar în țară bucuria lui cea mai mare era să umble în natură, să uite orașul, pe care nu-l iubea, să cerceteze priveliștele cu ochii lui ca două iscoade învăluitoare și insașiabile. Biografia ni-l arată mergând pe jos sau așezat în partea din față a căruței, iluminat de tot ceea ce vedea ca un copil, deși nimeni nu văzuse atât cât el. Opțiunea sa pentru natură, pentru plinerism, n'a venit în urma unor teorii și frământări, ci ca o chemare atavică. Respirația sa cosmică o luase în dar dela neamul său. Nu era silit să o învețe, ca alți artiști. De aceea în tablourile lui se va vedea reflexul acestei primordialități de sentiment frăgezind totul cu o boare de ingenuitate.

Intuiția cosmică a lui Grigorescu atinge însă maximul de proprietate în impresia de *totalitarism* existențial, pe care o lasă opera sa. Aceasta e a doua însușire și cea mai de fond a naturalismului său. Ea însăși se prezintă sub trei aspecte solide.

Astfel, la el nu există un primat propriu zis al obiectului pictat față de restul naturii și cu atât mai mult nu există o exclusivitate a lui. Oamenii sunt puși de obicei în natură de către acest pictor și atunci ei sunt integrați în ea ca într'un tot care depășește omul, formând un total pentru sine însuși. Grigorescu nu izolează obiectul, ci îl pune în cadru natural și, fapt important, redă astfel peisagiul, încât să sugereze toată natura, cosmosul în întregime! La acest mare vizual nici omul nu e singur și nici măcar natura nu e fragmentată. Aspectele sale de natură sunt mai mult modalități de a fi ale cosmosului. El călătorește și pictează aproape întotdeauna cu întreaga natură în suflet. Nici izolare de natură, nici fragmentarism. Un pictor care s'ar opri la o stâncă pentru a-i prinde doar forma curioasă, bizară, sau care ar veni, să zicem, în bălțile Dunării și ar căuta sălcii rare sau rădăcini împletite straniu, uitând de tot restul peisagiului, pentru a nota numai aceste concretizări individuale cari în sine nu spun nimic, așa cum a făcut un pictor de-ai noștri, ar nedumeri adânc pe Grigorescu. Cosmicul e încadrare totalitară și așa e la artistul de care vorbim. Și tot așa e la românii tipici. Căci e foarte semnificativ că Grigorescu când pictează români, îi pune întotdeauna în cadru larg de natură. Nu face însă acelaș lucru când pictează străini, țigani, evrei și uneori face chiar excepție pentru românce, căci femeea e o ființă mai de interior decât bărbatul, adică mai puțin cosmică.

Totalitarismul acesta grigorescian cuprinde însă și un alt aspect, care explică maiestrea figurilor din opera sa. Fiecare amănunt fiind în legătură cu totul cosmic, capătă, dacă arată o mișcare, un gest, ceva din măreția și fluiditatea mișcărilor cosmosului însuși. Ciobanii lui Grigorescu merg parc'ar merge drumurile, parcă s'ar deplasa cu potecile și poienile deodată, iar trupul lor are unduiri ce reproduc ceva din forma colinelor. Fenomenul de care ne ocupăm, se vede însă cel mai evident

și cu cel mai mare efect la boii pictorului. Dacă aceste splendide animale fac atâta impresie, e pentru că sunt cosmice, e pentru că în mersul lor e o legănare geamănă cu eternitatea, legănare care e un reflex din mișcarea stelelor, din rotația astrelor. Mișcarea la Grigorescu nu e un amănunt pentru el însuși și cu atât mai puțin un automatism, nu e nici măcar expresia unei voințe psihologice, ci e un moment din ritmul cosmic, o localizare fluidă a universalului. Figurile și amănuntele trăind astfel prin totalitate, împrumută ceva din caracterul august al acesteia, devin grave și diafane în același timp, se cosmizează.

Ultimul aspect al acestui totalitarism îl formează calitățile de armonie, de simetrie organică, firescul și discreția, înlăturarea rețetei și a tezei, lipsa de raționalism, calități cari domină realizările lui Grigorescu. Căci respectul pentru totalitate înlătură orice diformitate, orice artificialitate și indiscreție, după cum înlătură și elaborările prezumpțioase ale rațiunii logice, care vrea să se substituie elanului și armoniei cosmice. Cosmosul e putere, dar el e totodată armonie și discreție. Grigorescu, atât în viața sa particulară cât și în tablourile sale, a fost de o discreție, de un firesc și de o armonie, cari sunt tot atâtea culmi a ceea ce e mai bun în sufletul românesc și cari se pot pune în legătură cu cuviințele cosmice și economia Firii.

Totalitarismul acesta se însoțește în opera lui Grigorescu cu formarea unui sens unic care face ca tot ce intră în existență să se supună dela sine și parcă predestinat aceluiaș înțeles. Aceasta e a treia însușire a intuiției cosmice a pictorului nostru. E în toate tablourile sale de „plein-air“ un fel de magie liniștită, un fel de euforie cosmică ușor melancolizată, ceva fermecat, neclintit și totuși plin de viață. Această unicitate de sens dă o consfințire spirituală, iar tablourilor lui Grigorescu le dă o anume valoare, ce vine de pe urma creierii unei antinomii. Peisagiile lui se izvolesc în jurul faptului prețios și antinomic de a avea adâncime, prin urmare varietate de planuri, dar de a avea tot atât de mult unicitate de înțeles, de atmosferă, de ton atitudinar. Această unicitate de sens face ca în tablourile pictorului în chestiune nici un regn să nu aibă mare precădere asupra celuilalt. Omul e, în adevăr, în lumea lui Grigorescu un moment de mai mare grație sau de săgălnicie a naturii. Cu toate acestea, se poate spune că în pictura lui omul are ceva din plante și acestea au ceva din om. Mai mult : între toate existențele naturii e până la un punct o echivalență. Grigorescu arată cel mai expresiv aceasta atunci când pictează mesteceni pe mal de ape : clipocitul, umbrele și luminile apei parcă sunt și în jocul și zvonul frunzelor, iar tremurul acestora are ceva din vibrația și coloratura aerului, Această frățietate cosmică face ca în lumea pictorului nostru toate să adere în cele din urmă unul la altul: lucrurile între ele, oamenii cu lucrurile și între ei, pământul cu cerul. E o fericită și firească angrenare între existențe, pentru că toate respiră în vraja molcomă a aceluiaș sens.

În al patrulea rând, în tablourile acestui artist domnește lumina. Ele au transparentă. Culorile la acest pictor au volum. Lumină și transparentă sunt și la alți pictori, dar nu din exact aceleași motive. S'a spus că Grigorescu a luat transparenta din peisagiul francez ori dela tovarășii săi apuseni de pictură, după cum s'a spus că aceasta e datorită luminii peisagiului românesc. S'a menționat chiar că unul din meșterii, lângă care a lucrat Grigorescu în prima sa tinerete, întrebuința transparenta în tablouri. În toate acestea poate fi ceva adevărat. Pentru noi însă lumina și transparenta din operele lui Grigorescu sunt în legătură mai ales cu intuiția cosmică a lui și a românilor. Căci cosmosul e doar lumină, la propriu și la figurat. Lumină în diferite grade, lumină și umbră. Acesta e un adevăr, pe care l-ar subscrie și fizicienii și moraliștii și, într'un grad diferit, pictorii. Nici divinitatea n'a avut

altceva, din care să facă lumea, decât lumina și umbra. Românii doresc lumina, fiindcă bănuiesc că ea e legea cosmosului, fiindcă știu că realitatea e o luptă între lumină și umbră, dar cu precăderea luminii. Românul are nostalgia luminii, fiindcă natura țării lui l-a învățat cu aceasta, dar și fiindcă ea e în sufletul său, în intuițiile sale despre realitate. Românul a numit realitatea „lume“, dela „lumen“. Pictând lumina, Grigorescu a mers în primul rând pe urma unei reacții spirituale a neamului său.

În sfârșit și în al cincilea rând, am putea pune, deși nu cu o stringență egală, pe seama aceleiași intuiții cosmice, înclinarea lui Grigorescu de a alege foarte adesea subiecte, cari să fie frumoase nu numai ca realizare artistică, dar și în sine, în realitate. Aceasta nu vine dintr'un gust de „literatură“ sau din incapacitate de a trăi durerea, cum și-au dat unii cu părerea, ci mai degrabă din structura sa românească. Cosmosul e în cele din urmă frumusețe, iar în tipurile frumoase se reflectă sau se prescurtează însăși frumusețea lui, adică esența lucrurilor. Grigorescu a căutat instinctiv subiecte, cari să se preteze la cosmizare, la sublinierea frumuseții de ansamblu a realității. Ceeace e urât diform, satanic, sordid, senzual, era pentru Grigorescu în primul rând o contrazicere a esenței lucrurilor, o degenerare. Modernii însă pictează adesea, sub pretextul de a da „interesantul“, „expresivul“, anormalitățile dure, cari pentru pictorul nostru n'ar fi fost decât ororile, de cari cosmosul se leapădă în mersul său. Lui i-a plăcut să meargă către frumosul dublu: din artă și din realitate, făcând din acestea un singur fel de frumos, acela care răspunde frumuseții din adâncimi ori din eternitate a lucrurilor. De aceea a pictat primăvara, copiii, tinerețea, florile, arborii, muzica liniilor largi pierzându-se în depărtări. A pictat copii candidi și fragezi, frați buni cu mugurii, a pictat codane cu trupul lung ca o tulpină de floare înaltă și băicani ducându-și oile pe linia unui refren. Toate acestea n'au nimic din ciobănițele și ciobănașii din scenele bucolice și convenționale, ci înseamnă la Grigorescu ceva sincer și mai înseamnă o atitudine în fața vieții. Pentru el frumosul era ceva integral, nu numai artistic, era totodată frumosul fizic, moral și artistic. Căci pentru el frumosul absolut e la baza lucrurilor și pe acesta trebuie să-l servim. Urâtul era pentru el o tăgăduire a vieții, a realității. A fugit pe cât a putut de subiecte discordante, cum a fugit de iarnă, „care e urâtă ca bătrânețea“ și pe care țărânul român însuși o consideră ca pe o tăgăduire, în timpul căreia trebuie să stea închis în vizuină... Pentru Grigorescu frumosul era și o morală, fiindcă el îl alegea de mai înainte în calitate de om moral, de om care vrea triumful vieții și tot ceea ce subliniază acest fapt. Cosmosul e frumos, este etern, e arhaic și tânăr totodată. Figurile lui Grigorescu vor avea ele înseși un aer de arhaism, de frumusețe, de tinerețe. Vor face această îndoită impresie de virtualitate proaspătă și de definitivat sau eternitate. Pentru că acest pictor vrea veșnicia frumosului. Și pentru că face parte dintr'un neam, care se închină frumuseții.

Atitudinea aceasta cosmică a lui Grigorescu are o mare urmare, pe care n'au încercat s'o vadă criticii lui: aceea că ea duce la implicații religioase, cari dacă nu sunt intense, dar sunt cu atât mai importante cu cât se găsesc în direcția felului religiosității românești. Desigur, e regretabil că Grigorescu n'a putut adânci mai mult pictura bizantină. Dar nu trebuie să uităm că pe vremea lui adoptarea stilului bizantin risca să-l condamne la rigiditate și rutină, fiindcă atunci cultura românească nu era destul de evoluată pentru a creia la înălțimi transcendente, deșteptarea noastră ca popor, pe planul metafizic, începând să se facă abea astăzi. Dar mai ales trebuie să se aibă în vedere altceva: relația între spiritul nostru și cel bizantin. For-

malul esențialist și descărnat al bizantinului nu aparține viziunii românești în măsura, în care cred unii. Spiritul românesc nu e nici naturalismul apusean, pozitivist sau individualist, și nu e nici formalismul schematic al atitudinii bizantine. Românescul e ceva intermediar sau ceva propriu: el e contra individualului epidermic sau raționalist și vrea tipul generic, dar un generic care să aibă perfecția modelului și ceva din căldura formelor naturii. Cu alte cuvinte, românescul e un fel de platonism cosmic și organic, care are și avantajile esențialității bizantine, dar și pe acelea ale plinătății și vitalității naturalismului concret. În arta noastră populară găsim nuanțe și de bizantin și de naturalism viu, organic. Dar să se observe că Grigorescu a dat dacă nu întocmai, dar mult din această viziune românească a tipurilor și formelor. Este ea străină de religie? Nicidecum și în orice caz ea este aceea, care structurează în cea mai mare parte felul religiozității noastre. Iată o dovadă: chipul cum gândesc românii raiul. Acesta e tocmai un fel de plaiu platonice! Ortodoxia noastră e pătrunsă de viziunea cosmică a țaranului român. Ideologii „Gândirii” au spus aceasta și, întrucât ne privește, am arătat în studiul nostru despre Lucian Blaga cum ortodoxia și cosmicismul românesc au avut reciproc de câștigat. Raiul e cel mai frumos plaiu, care poate fi. Acest plaiu a fost însă pictat în toate felurile de marele Grigorescu. Și în așa măsură, încât opera lui e totodată și cea mai bună ilustrație la metafizica „plaiului” a lui Blaga! Se mai poate atunci spune că acest pictor n’are nici o atinge cu ortodoxia noastră? Dela Miorița la Grigorescu și delă acesta la Blaga sau delă baladă la pictură și delă pictură la filozofie, acesta e drumul intuiției românești despre lume și ea se organizează mai ales în jurul plaiului! E adevărat, metafizica românească nu se oprește la cosmos. Peste formele cosmice — organice, perfecte, românul vede priveghind divinitatea, care le-a creat și le conduce rămânând transcendentă. E însă tot atât de adevărat că viziunea românească caută formele ideale din lucruri și îl vede pe Dumnezeu și în felul cum se manifestă în natură. Aceste forme ideale din lucruri, cari sunt de fapt o realitate mai adâncă, le-a redat Grigorescu. El nu e deci în afara metafizicii noastre, cum nu era în afara ortodoxiei românești, deci e greșit să se spună că nu reflectă religiozitatea românească. Din contră, el a pictat-o, dacă se poate spune, în chip implicit și dacă n’a ajuns la acel terminus metafizic de pur transcendentalism și asceză religioasă, aceasta nu înseamnă că nu a reprezentat, chiar fără să știe, o parte din idealurile noastre metafizice și religioase.

Dar creația grigoresciană are și alte implicații religioase, și anume: ritualismul, animismul spiritual și religia artei.

S’a vorbit despre munca după concepția lui și s’a spus că ea e fericită, fără griji. Credem că s’a exagerat. Mai aproape de adevăr e să se spună că munca, după pictorul nostru, e un ritual de largă respirație în mijlocul cosmosului. Un ritual împăcat cu sine însuși, dar un ritual, adică ceva religios. Și de fapt, așa și este la țaranii noștri. Românii au trăit sub semnul sacralului, toate principalele acte ale vieții devenind la ei ritualuri. Priviți în opera lui Grigorescu pe omul, care se întoarce delă câmp: e ostenit dar mulțumit, are capul plecat ușor în jos, nu-i lipsește decât aureola. Sau pe unchiașul obosit în faptul serii, cu toiagul între genunchi, cu ochii cuvios absenți și cu minteanul pe umeri: câtă umilință creștină! Țăranii lui Grigorescu se întorc delă câmp ca delă biserică și merg la târg cu o voioșie măsurată. Chiar lumea sa de adolescenți are linie hieratică, suflu de rit.

Animismul lui Grigorescu e subtil, generos și evlavios. Un biograf amintește cum pictorul, urcând printre mesteceni tineri, îi mângâia: „flăcăiașii tatei”, iar altă dată, când vedea dimineața timp frumos, spunea: „frumos mă plătești tu, Doamne, azi pe mine!” Aceasta însemnează lipsă de spirit religios? Nu e aci animismul și

evlavia țăranului, care plânge cu coarda de vie ce lăcrimează, care face animalele domestice tovarăși de destin, care îl vede pe Dumnezeu în fenomenologia naturii?

Religia artei la Grigorescu nu e o vorbă goală ori impioasă cum e de obicei în epoca noastră, când se zice așa. Fiindcă, de obicei, se întrebuițează arta contra religiei, de către cei cari caută să înlocuiască religia prin artă. În acest caz, întreprinderea nu poate fi decât păgână. Nu așa era la pictorul pe care îl cercetăm. La el se putea vorbi de o religie a artei, fiindcă arta sa crescuse pe un substrat de religiozitate. Prin artă el continua gestul de închinare al strămoșilor săi. Grigorescu a trecut dela religie la artă și dela artă la religie: a început făcând iconițe, a ajuns pictor laic, dar a descoperit în arta lui matură sufletul foștilor închinători ai familiei și neamului său. De altfel, însuși felul de viață al lui a fost acel al unui schivnic și în atâtea momente din viața sa și-a dorit liniștea dela Căldărușani sau dela alte mănăstiri: în adevăr, mănăstirea, natura, arta, prietenii și oamenii simpli au fost marile mângâieri ale acestui creator solitar.

Grigorescu nu e deci lipsit de religiozitate. Dacă nu s'a văzut aceasta, e fiindcă nu s'a luat în considerare felul religiozității românești și mai ales raportul dintre ortodoxie și idealismul cosmic. Dar încă pentru un motiv: se crede, de cele mai multe ori, că un om religios trebuie să fie neapărat un mistic sumbru și nevertebrat sau un om frământat și cu probleme teribile. În vremea când Pascal și Kirkegaard sunt la modă, riscăm să nu mai înțelegem un religios profund liniștit și cu adevărat stăpânit de cele sfinte. Un intelectual modern înțelege ușor problematizarea și acel teatru metafizic, pe care și-l acordă uneori orgoliul nostru personalist, dar nu mai e în stare să înțeleagă firescul spiritual anonim al unui călugăr atonit, de exemplu Grigorescu nu e, natural, în situația unui astfel de călugăr, dar nu e lipsit de o siguranță religiozitate și la aceasta l-a condus în mare parte tocmai structura sa românească.

Acum se vede întrucât acest pictor, pe care l-au controversat unii și alții, e sau nu un creator specific român. Nici un individ nu poate să cuprindă în el tot neamul, ci numai o parte. Grigorescu a creat potrivit intuiției și corelațiilor cosmice ale neamului nostru, dar în acest sens a creat adânc și cu putere. Nici toată viziunea noastră cosmică nu e în opera lui căci lipsește, de exemplu, stihialul, dar ea e în cea mai mare parte și e perfect redată. E atât de propriu redată, încât pe o cale indirectă a putut ajunge la unele valori și perspective religioase.

Desigur, cultura română nu poate rămâne în stadiul realizat de Grigorescu. Orice epocă și orice creator au limitele lor. Pictorul de care ne-am ocupat, a dat o transfigurare a realității românești procedând oarecum prin selecție sau extrăgând din adâncul ei formele ideale. Acum cultura română e în fața altei probleme: aceea de a da o transfigurare prin introducerea de valori noi în existență, nu numai prin selecționarea a ceea ce este, ci oarecum prin crearea de mutații inedite în ordinea lumii. Dar esențialul e că Grigorescu a dat enorm și că fără etapa reprezentată de el nu se putea trece la cele următoare. Fără contribuția lui și fără „Sămănătorul“, n'ar fi fost acum faza „Gândirii“, care vizează tocmai să aducă acele mutații originale de care vorbeam. Și dacă „Sămănătorul“ reprezintă în ordinea artistică mai puțin decât Grigorescu, deși e inspirat și de el, aceasta e pentru că uneori și cultura trebuie să se dea câțiva pași înapoi pentru a putea face un salt înainte.

Datoria noastră acum e tocmai să înțelegem că fără Grigorescu n'am fi fost unde suntem azi și să mai înțelegem ce reprezintă acest creator în el însuși. Din nefericire însă, în legătură cu opera lui s'au format unele înțelegeri greșite. Rostul

comemorărilor e, între altele, să înlătore prejudecățile, cari s'au format între timp. În ceea ce-l privește pe Grigorescu, s'au format mai cu seamă două asemenea prejudecăți. Întâiu, aceea că el dă o realitate românească poetizată în chip convențional, literarizată, că dă o idilă al cărei corespondent n'a fost niciodată în realitate. Al doilea, prejudecata că lumea lui nu e adâncă, având ceva din Alecsandri. Din tot ceea ce am spus, se vede cât de false și de nedrepte sunt aceste propoziții necontrolate. Dacă lumea pictorului nostru are ceva de idilă cosmică, aceasta nu împiedică să fie realistă. Numai cine nu cunoaște țara, mai ales aceea pe care a văzut-o Grigorescu, poate să facă aceste afirmații. Mai mult: dacă el idealizează, e cum am arătat, pentru a fi mai realist, pentru a da în vileag formele din adânc, cari ajung cele mai adesea fragmentate sau degenerate în lumea obișnuită. Formele ideale la Grigorescu sunt în același timp și formele, cari susțin realul. De aceea apare cu atât mai stranie acuzația că el e lipsit de profunzime. Comparația cu Alecsandri e nepotrivită și de altfel însuși acesta e nedreptățit, de acei cari își văd pretutindeni propria lor superficialitate. Grigorescu a redat cosmosul românesc în icoane ideale și adânci.

Dar tocmai din cauza aceasta e mai greu de înțeles. Fiindcă Grigorescu nu poate să fie cu adevărat înțeles de cel ce nu cunoaște țara. Cine e străin de peisagiul nostru și nu aderă la viziunea cosmică românească, nu va putea înțelege deplin acest pictor. Odată însă cu modernizarea și cu imitarea culturilor apusene, intelectualii noștri încep să se îndepărteze de cosmosul românesc. Ce poate înțelege din Grigorescu un om, care a trăit numai în spațiul de trotuar? Dintre marii creatori ai culturii române din secolul trecut, Creangă., Coșbuc, Caragiiale și Grigorescu, numai Creangă și Caragiiale au fost avantajați. Fiindcă la ei e și un element anecdotic și satiric, ușor de asimilat de către oricine. Coșbuc și Grigorescu cer însă înțelegerea orizonturilor noastre cosmice. În aparență, ei sunt ușor de înțeles, dar în fond sunt cu atât mai greu. Pătrunderea și însușirea operei lor cer oarecare inițiere. Ceea ce un român neperversit înțelege autentic și cu ecouri multiple din opera lui Grigorescu și Coșbuc, un intelectual contaminat de occident și care a uitat sau n'a cunoscut niciodată autohtoniile noastre de azi și de ieri, înțelege mai anevoie sau deloc. De aceea s'au putut produce și cele două prejudecăți de mai sus. La o sută de ani dela nașterea lui Grigorescu, avem datoria să-i creiem atmosfera, care să-l valorifice cu adevărat în ochii tuturora. În acest moment, opera pictorului n'are nevoie nici de admirații de conformism festiv și nici de criticisme, cari cad alături de obiect. Trebuie să înțelegem că el reprezintă pentru noi toată feeria cosmosului românesc, înfățișat mai ales prin prisma patriarhală când omul era continuarea naturei, trebuie să înțelegem că el e o cheie de a pătrunde desvoltarea și problema culturii rămâne în epoca modernă și mai trebuie să înțelegem că el a pus în opera sa o sumă de esențe fluide, cari în mare parte ne vor reprezenta întotdeauna, oricâte transfigurări și mutații vor veni de acum înainte. Înțeles în autenticitatea sa și în implicațiile filozofice ale operii sale, creația lui Grigorescu nu mai e o controversă și devine prilej îndelung pentru o definiție a noastră.

ELEGII MARINE

DE

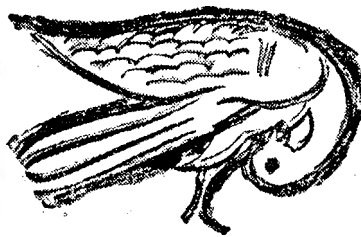
ION PILLAT

PRIMĂVARĂ

La ce bun frumusețea ta, la ce bun
O primăvară fragedă, de nu e
Lumină rourată peste ramul
Plăpând și'n sufletul cel nou ca firul
De iarbă verde, raza jucăușă
A dragostei curate? Și la ce bun
Sunt ochii tăi isvoare limpezi
De ape proaspete și dinții albi ca
Un șir de pietre vii pe prundul gârlii,
De nu coboară soarele iubirii
Nici când să le aprindă cu seninul
Biruitor umbrirea mohorâtă?
Deschide-te ca mugurul! Fii floarea
De piersic, de cais și de migdală
Ce tremură'n fior de fericire
Pe țărnul alb al mărilor albastre.
De mii de ani te-au plămădit în taină
Zei înțelepți — înseninează clipa!
Pe ochi îți lasă genele iubirii
Să cadă ca, orbind, să vezi mai bine.
N'auzi în munte cum își surpă ghiața
Dorințele, cum se topește neaua
Atâtor ierni, cum vin desferecate
Și spumegând șivoaie! Ce vechi faun
Își desmorțește'n mine nemurirea?
Ce zeu elin se naște iar când trupul
Tău svelt de oleandru, îl atinge?
La ce bun frumusețea ta, la ce bun
Intinerirea lumii, dacă nu e
Un sol iubirii! Peste marea caldă
Talazul primăverii înflorește
Cu-amară spumă ca și dorul meu.

P O E T U L

Nu voi ara cu plug de lemn pământul
Strămoșilor, în pas de bou. Sămânță
N'oi asvârli de orz și nici porumbul
Nu l-oi sădi. De talpă îmi lipește
Țărâna și de umeri colbul gliei
Și ochii mei sunt turburi de nisipul
Adus de vânt ; dar sufletul mi-e slobod.
Dar sufletul îmi cere tot mai aprig
Adâncă brazdă-a mărilor. Pe buze
Cu sarea spumei albe, cu amara
Înțelepciune-a valului, voi merge.
Voi semăna pământul până'n zare
Cădelnițând pe holde vorbe grele
De legănări de ape și de sterpe
Vuiri de valuri. Voi lega strălimpezi
Comori de peruzele și smarande,
Iar peste ele norii, pânze albe
De foarte vechi corăbii către țărmul
Heladelor. Și voi suna din scoica
Scobită, ca din tulnicul de munte,
Când păcurarii își adună turma
De oi ce-a răslețit pe culmi departe.
Sirenele să vină și tritonii
Și zeii mărilor cu ochii încă
Painjenți de somnul lor sub ape,
Incremenind legendele în blocuri
Ciclopeene. Voinicește, singur
Voi trage un-chiot până 'n zarea lumii —
Și, desgolită de mătasea verde
A valului, se va sui, vicleană
Ca marea, Afrodita pentru care
Zadarnic ar cu dorul meu talazuri
De vis deșert... Și'n răsărit, deodată,
Cu nechezat de soare roș pe mare,
Mă va fura Cuadrigele ce crește
Furtună măsurată și senină,
Involburând în aur armăsarii
Inaripați, struniți de-un zeu cu liră.

IN NOPTI DE MAI...

DE

VICTOR PAPILIAN

Locotenentul închise ochii. Intreg peisagiul continua să pogoare din cer în privire, prin lungi traiectorii de lumină, iar chipul ei, în întunericul ochilor închiși, se înfăptuia ca și în noaptea trecută, cald, viu și vibrant, și totuși feeric desprins ca dintr'un nimb, din piatra varului de lună. Privirea sa continua să pogoare mai departe, ducând pe lunecuş luna plină, ca într'o ciutură de fântână. Se mira singur de jocul imaginilor din imaterialul câmp al gândirii. Trăia aievea, dar reconstitua ceva cu totul nou, din paleta privirii întoarse launtric. Și acum jocul se completa. Cum-păna voia să se plece de altă parte și din adâncul sufletului să înalțe la loc, prin mintea rotunjită ca o gură de fântână, ciutura încărcată cu apă vie și lună plină.

Locotenentul sări din fotoliu și alergă la fereastră. Luna era pe cer ca și în noaptea trecută, și acum de bunăseamă, se reflecta în toate fântânile pământului, în apele oceanelor și până în cioburile băltoacelor și în genele smârcurilor. Și cine știe dacă nu urca și cobora în sufletele tuturor amantilor.

Și fu gelos.

* * *

Absurd...

Asta-i culmea, să fii gelos pe lună.

Locotenentul răsuci cu necaz comutatorul. O lumină crudă vie și puternică, lumină fabricată în atelier și risipită cu rost în becuri puternice, nu căzută orbește peste oameni orbiți, lumină care nu amestecă și confundă părerea cu realitatea, ade-vărul cu minciuna, ci dimpotrivă deosebește, fixează și stăpânește gândul, simțirea și obiectele, inundând camera, fi veni în ajutor. Ce se petrecuse cu el? Dar abia încerca să-și amintească și numaidecât sufletul său se porni pe lunecuş în jos, iar el se lăsă în voie. Pipăitul intern, acel care cu ghiare puternice, ține trupul și stă-pânește gândurile, slăbise de tot. Prea fusese frumos. Ea îl alesese, ea, Raluca Tur-bure, cea mai frumoasă femeie din oraș, poeta cunoscută în toată țara, făptura cântată de atâția artiști, râvnită de atâția adoratori, ea, forțând cercul strâns din juru-i, ca să ajungă până la el, să-i dea a înțelege sentimentele, gândurile și do-rințele și față de timiditatea și nepriceperea lui, să-i spună că-l iubeste. Oare ade-vărat să fi fost? „Iată sărutul meu, e pentru iubire... Iată buchetul de violele, e pentru amintire... Iată cercul de lună, e pentru moarte....“

Ofițerul stinge din nou lumina. Ii este frică de judecata prea clară. Pentru întâia oară acest sentiment nepermis unui ostaș: frica, și mai ales frica de o femeie... Totdeauna și-a soldat iubirile cu succes. Dar femeile lui au fost persoane modeste. Și acum are o amantă, pe Rozica. Și gândul lui i se îndreaptă cu duioșie către ea. A cunoscut-o întâmplător. Era premieră unde își lucra mama lui. Ce fată bună

e Rozica! Drăguță, simpatică, vorbăreață și fără nicio pretenție. Ar putea să-i fie și nevastă. Mama i-a atras atenția. „Croitoresele acestea au ajuns adevărate doamne... și cu drept cuvânt se mărită cu oameni „bine“... Dar nu. A ochit pe fata generalului, Marta. Și generalul e om bun și cu mare trecere, iar fata modestă și serioasă. Dar deodată s'a abătut asupra-i fericirea, cu proporții de catastrofă. Căci de acum înainte numai pe ea singură o va putea iubi, Raluca ce-i intrase în viață cu puterea amocului. Și goni imaginea Rozicăi și a Mariei ca pe niște imagini oboseitoare.

* * *

— Raluco, parfumul trupului tău nu e de esență umană... E un efluviu de rouă picurată cu praf de lună...

Ea îi puse un deget pe buze:

— Taci.

Ofițerului i se strânse privirea pe un val de lacrimi, ca inima, de durere, pe un val de sânge. În noaptea luminată de Mai, alături cu iubita sa pe banca dosită a parcului, el era în stare să creadă, folosind toate farmecile gândirii nebune, un joc minunat de vis și capriciu.

— Raluco, iubirea mea te va conduce în balul cerului, să pălească de neaz rivala ta Andromeda... căci rivalele tale sunt numai constelațiile...

Ea râse cochet și indulgent, cum se râde de un copil prostuț.

— Cum se cunoaște că ești ofițer...

— Ai dreptate, Raluco... Regret că nu sunt poet. Nu joc, ci adevăr îmi trebuie în aceste clipe în care nu se poate minți... Poetul singur e în stare s'aleagă stelele bob cu bob pentru diadema ta de regină și cometele pentru buchetul tău de mireasă... Nu joc, ci adevăr...

-- Asta-i adevărul... făcu ea și-l prinse în brațe.

Ofițerul simți acea încătușare de oase întărite în încheieturi și de mușchi încordați până'n degete, ca la oamenii ce se cațără pe vârf de catarg, în timp ce buzele ei înălbite cu tot fardul nopții, pe subt buzele lui, îi căutau dinții. Și totuși mintea-i înnebunită continua să peregrineze. Fericirea este o realitate ce se înfăptuiește aieva... Și deodată avu o revelație. Întreg universul rămăsese nemișcat și el trebuia să-și țină răsuflarea, ca să nu vatăme nici un suspin măcar această imensă nemișcare. Stea, frunză, lebădă pe lac... doar motive pentru fericirea ei...

Ea îl slobozise din îmbrățișare și acum, rezemată de speteza băncii, părea că singură ritmează imensa albă nemișcare. El continua să se smerească. Strop de rouă ascuns într'un iris de lună sau bob de nisip care, într'o vieață întreagă, îi va sălta, cât durata unui pas, piciorul în mers, asta era el.

Deodată ea se întoarse către dânsul.

— Dinții tăi... de ei nu mă pot sătura. Ți-aș smulge buzele ca să le descopăr goliciunea până'n gingii și te-aș pune să sdrobești sâmburii de măsline... Imi trebuie melodia cârnii și ritmul sdrobirii...

* * *

Locotenentul Stelian Georgescu din infanterie.

Asta era el. Sta cu „Baladele cosmice“, volumul ei de versuri, pe genunchi și se simțea prost, umilit și nefericit. Le citise în toate felurile, pe șoptite ca amanții și tare ca școlarii; în jilț cu ochii strânși parcă pe granița dintre litera scrisă și umbra imaginii, sau plimbându-se prin odaie ca să fie cât mai treaz, cât mai puternic,

cât mai stăpân pe sine. Zadarnic! N'a înțeles nimic. Un destin nefericit îl strânge în pielea lui de om mediocru, ca într'o manta de ploaie. E locotenentul Stelian Georgescu din infanterie și nimic mai mult. Și cum ar fi vrut, în fiecare strofă, în fiecare rând, în fiecare cuvânt s'o regăsească! Să-i pună aceeași întrebare pentru același răspuns, sau mai bine să-i fi răspuns din propriul ei imbold, fără ca el s'o întrebe; să-i fi răspuns cu grabă, cu nerăbdare.... Căci este muncit de grozavele chinuri ale îndoielii. Poate că nu este alesul.... Și la acest gând simte cum îl năpădesc valuri vijelioase de sânge și otravă. Toată smerenia lui îngerească s'a șters ca o pată de soare sub umbra unui nor. Nebun a alergat la cazarmă, de-a-dreptul la doctorul Dogăroiu, om reputat prin inteligența și însușirile lui de luciditate.

— Iubesc, doctore....

— La vârsta noastră nimic mai...

Ofițerul îl privește și chipul celui lalt parc'ar fi fost propriul său reflex într'o oglindă. A spus „la vârsta noastră“, și asta a fost parcă deajuns să stabilească o identitate între ei doi. Și totuși doctorul e înalt, subțire, construit ca un desemn cubist numai din pătrățele, cu trunchiu drept ca o cutie de carton, fără piept și fără pântec, cu fruntea în dreptunghi pe subt părul în perie și piramida nasului trasă puternic în jos peste nări, cu o față plină de colțuri și scobituri, în care întunericul pătrunde ca în niște caiburi.

— Ai avut-o ?

Și-și însoțește întrebarea de un zâmbet verzuliu, tras sinuos între ochi și colțul gurii, doar cât o clipită de fulger.

— Doctore, se repede locotenentul, sunt bolnav.

— Bolnav de dragoste... rânjește din celălalt ochiu doctorul.

— Da, bolnav de iubire... Nu mă mai cunosc. Mi-am pierdut stăpânirea de mine însumi. Sufletul vagabondează...

— Doar prin stele....

— Iar mintea mea nu mai e în stare de raționamente.

— Coerente...

— Așa e.

Doctorul făcu o pauză ca să-și fixeze pacientul prin pupilele larg deschise, până în adâncul sufletului.

— Spune cinstit că iubești pe Raluca.

Locotenentul lăsă privirea în jos ca un vinovat.

— Toată lumea știe, numai tu te crezi ascuns....

— Așa e, doctore.

— Cum o vei avea, cum ai să te vindec.

— Nu, doctore... pasiunea mea crește cu timpul și, mai mult, fără voința mea se spiritualizează.... Sau, această spiritualitate nu e decât nebunia care mă pândește, nu nebunia înamoraților, ci nebunia propriu zisă, boala creierului, incurabilă și umicitoare.

— Fii liniștit... Lasă că te vindec eu.

Și trăgând de subt un maldăr de dosare, o agendă, deschise la litera M.

— Privește aici.

Ofițerul citi: No. 184. Data: 18 Mai. Numele pacientului: Mihalcea Raluca. Diagnosticul: bronșită. Onorariul: la timpul potrivit.

Doctorul rămase cu degetul la rubrica „onorariul“.

— Ai înțeles ce înseamnă „la timpul potrivit?“

Și fiindcă ofițerul nu răspunse, el completă, băgându-i-se în ochi:

— Nu fii prost, camarade. A fost și amanta inspectorului, fiindcă e profesară... și a colonelului, fiindcă îi plac militarii. Și colonelul, om în toată firea, s'apucase și el să prindă muște de pe bolta cerească... Dar cu mine lucrurile se vor schimba.

Și râzând:

— Eu sunt al dracului, om de afaceri... cumpăr dragoste pe cost de consultații..

* * *

În salonul de acasă regăsit așa cum îl știa, fără nicio schimbare, locotenentul se revede copil când, pândind plecarea tatălui la cazarmă, pe furiș intra în odaia oprită, se ascundea într'unul din fotolii și începea să răsfoiască albumul de fotografii. Și azi are înaintea acelăși album cu scoarțe de pluș roșu, cu monograma atâr-nând doar într'o țintă și cu încheietoarea ieșită din resort.

Câtă duioșenie se desprinde dintr'un album de fotografii și ce refugiu dulce între filele lui tari cu miros de praf și carton vechiu. Dela prima pagină amintirile încep să coboare colina minții fără sgomot, fără grijă, parcă străbătând o ușoară pâclă a lumii care a fost odinioară. Ce bine că n'a găsit nici pe mama acasă. Să fie câtăva vreme singur. Abia acum își dă seama că trage înhămate în urmă-i două insule plutitoare: moartea și copilăria.

Iată pe tatăl său așa cum era de fapt, țepăn și cazon, în poziție de drepti ca'n front, cu călcăile alipite, pieptul înainte, pânțelele supt, cu o mână ținând chipiul și cu cealaltă ridicând sabia. Și dintr'odată, o violentă turburare între imagini subt privirea țepănană și nepăsătoare a fotografiei. O ordonanță palmuită fiindcă a intrat cu bocancii în salon. Un copil ținut de soldați și bătut cu cureaua fiindcă a luat patru la matematică... E fratele său, Ionel, mort în războiu. Apoi o femeie frumoasă plângând pe furiș, să nu fie văzută de copu „Ți-e gândul numai la amanți“.... Acea femeie e mama lui.

Locotenentul ar vrea să plângă, dar nu reușește. Tatăl său a murit și pentru morții de demult, nu mai ai decât umbră de regrete prelungi și grave ca notele de orgă, dar numai umbre.

Pe cealaltă fi'a se găsește el cu mama sa. El în uniformă de elev, adolescent mândru și puțin caraghios cu ifosul cu care a pozat, și mama cu ochii cei triști și mari, prin care oricine, afară de soțul ei, putea descoperi cinești și puritatea sufletească. Apoi pe altă filă, inginerul Raul Damian, nașul. Ce om minunat! Dintre toți cunoscuții casei, era singurul care aducea o noblețe în comportare, o voie bună în vorbă și o dărnicie de om bogat și aristocrat. Poate pentru această dărnicie îl suportă maiorul. Era și atât de frumos....

— Puiule, Puiule....

Locotenentul s'a ridicat încet, ca un om întrerupt dintr'un lucru pe care numai decât va să-l reia.

— Ce faci, Puiule?... Ce te-aduce, Puiule?...

Ofițerul își făcuse chiar din tren un plan hotărât.

— Mamă, vreau să mă'nsoz

— O iubești ?

Băiatul n'a răspuns nimic. Întrebare prea firavă pentru o atât de mare pasiune

— Gândește-te bine... numai dacă o iubești...

Și începu să-i vorbească blajin și înțelept. El îi înțelegea întreaga-i durere, de dincolo de sfaturile părintești, dar și în același timp își dădea seama că nu

pentru învoire se găsea acum de vorbă cu mama sa, în vechiul salon, sub umbra nopții ce cobora. Singur se mințise. Dorea o lămurire. Care? Nici măcar n'o bănuia. Ea continua să-l povățuiască. Și avea atâta grație în pronunțare și atâta înmlădiere în povestire, știa să folosească imagini atât de plastice și să imprime un ritm atât de potrivit încât el se simți transpus într'o vorbă pe care o cunoștea și totuși nu-și dădea seama a cui este. Și deodată chipul din album se luminează. O rază de lună se furișase pe lângă storul ridicat și se ghemuise pe fața lui Raul Damian, ca becul unui licuriciu. Ii ajunsese pe nesimțite întunericul nopții, dar nici mama, nici fiul nu făcuseră nici o mișcare să aprindă lumina. Apoi oglinda lunii începu să joace peste ei, în cameră. Un vânt nocturn, continuând vâlul căii lactee, le aducea parcă, prin fereastra deschisă, toată aroma stepelor interplanetare. O mare verde încheiată din inele albe, se legăna în jurul lor.

— Spune-mi, mamă, adevărul...

Copilul se găsea pe muchea neprecisă dintre real și vis.

— De la cine am moștenit acest păcat... al iubirii care nu se sfârșește în îmbrățișarea trupurilor...

Iși dădea seama că săvârșea o nelegiuire, că-și punea mama la o tortură nepermisă, dar pe măsură ce insista cu întrebările, mintea i se lumina de adevăr.

— Mamă, de la tata n'am putut primi un atare dar, deci de la tine sau de la „el“...

— Puiule, Puiule.. făcu mama disperată.

Dar, ca omul blestemat, el își uitase și de necinstirea părinților și de mânia lui Dumnezeu.

— Mamă, ori e moștenire, ori e nebunia care mă paște..

— Puiule, pentru Dumnezeu...

Copilului i se muie glasul de rușine și durere.

— Nu, mamă, nu vorbi... Sunt un ticălos, că pentru liniștea mea forțez sfințenia unei taine. Nu vorbi. Lasă-mă s'o descopăr singur..

Sufletul ei făcu un pas înapoi, parcă, în trecut. În starea în care se găsea copilul, să lase femeii și nu mamei întreaga răspundere.

— Dacă adevărul e acela pe care mi l-a arătat picurul de lumină pe fotografia lui, te rog, taci.... Să ne despărțim fără nici o vorbă..

Ea simțea cum puterea îi dispărea, cum adevărul nu-l poate mărturisi în această noapte destinată iubirii. Trecuseră, Raul și ea, unul pe lângă altul o viață întreagă și au rămas străini în prietenia lor. Asta a fost tristul adevăr și totuși azi, nu trebuie spus. Poate nici n'a fost așa. Poate că prin tonul cuvintelor, prin urma unui gest mai lent, printr'o floare sau printr'o priveliște, și-au mărturisit iubirea.

Dar acum niciun cuvânt.

Căci el a murit și moartea în loc să-i despartă, i-a apropiat mai mult. A fost numai pietate pentru un prieten dispărut sau alt sentiment?

Da, trebuie să tacă, fiindcă numai tăcerea dă realitate visului pe care nu l-ai visat și înfăptuește marele circuit dintre un mormânt și un gând rămas stingher. Numai tăcerea iernii întinerește natura în primăvară. Da, trebuie să rămână nesmintită în hotărârea ei. Nici un cuvânt copilului.

Și deodată întreaga fire a devenit numai tăcere și poezie. Fiindcă sub geană s'a spart o lacrimă. O lacrimă răsfrântă peste timp într'un dor, ca lumina peste spațiu, într'o stea. Și între svonurile de lumină, și azi ca și atunci, izvorul gălgâie ca un clavier de păpușă. Mireasma crudă a măceșilor încheie bolți albe până în cer, iar ploaia stelelor se strânge în băltoace de argint. Și azi ca și atunci, pașii amantilor

se afundă ușor în pământul jilav. Și o privighetoare, sus, sfredelește tunel tainic pentru sufletele făcute una...

* * *

După întoarcerea în garnizoană, locotenentul n'a mai știut ce-i liniștea. Raluca l-a primit bine, l-a iubit, dar strigătelor lui de suferință ea a răspuns aiurea.

— Ești gelos.... prea bine. Așa te vreau. Gelozia e semn de sănătate și tinerețe. Ia să te doară măseua, să vezi cum m'ai lăsa singură în această noapte de Mai, în care ți se pare că fiecare stea pentru fericirea mea a fost creată...

— Aș crede, Raluco, dacă n'aș fi gelos și pe ele... Gelozia mea e de altă esență. Nu știi cum să-ți spun... cosmică parcă...

— Prostii... Sâmburi de măslina aș vrea să zdrobești între măsele în loc de cuvinte...

Iar când i-a vorbit de căsătorie, ea l-a mângâiat blajin și i-a răspuns cât mai frumos.

— Niciodată, dragă Puiule, niciodată... cunosc ce-i căsătoria...

El încercă să fie convingător.

— Fostul tău bărbat a fost un ticălos...

— Și tu ești prea cinstit.

— Nu.

— Ba da... ești prea cinstit.

— Tu nu mă iubești deloc.

— Cum să nu... dar iubirea mea nu se poate concentra în întregime asupra unui moment.

— Cum?... Eu sunt un simplu moment...

— Da. În viață găsesc alte atracții care depășesc cu mult iubirea. Gloria, de pildă...

Bietul locotenent a plecat zdrobit dela amanta lui. Atât de rău ajunsese, încât o femeie să-i facă elogiul singurului ideal ostășesc: gloria. Simțea că așa nu mai merge. Trebuia să termine într'un fel. Mai întâi să se lămurească. De ce suferea? De prea multă iubire sau de gelozie. Rival nu avea deocamdată. Dar cum el nu reprezenta decât un „moment“, mâine cine știe?...

Iubire sau gelozie?

Nu mai poate deosebi fiindcă a deslegat baierile gândurilor, amestecând laolaltă bogăția cu sărăcia.

Un moment numai?

Nebun ce-a fost. De dragul veșniciei a dat cep cerului și acum va să fie potopit prin propria sa greșală. căci dincolo de luminițele stelelor e numai moartea.

Ofițerul se trezește din visare.

— Moartea... iată soluția.

Apoi, liniștit, și-a luat revolverul din saltarul biroului. Revolverul, fratele de cruce al militarului. Cum de l-a uitat? Cum de l-a nesocotit? De azi înainte îl va purta mereu în buzunarul tunicii, cum poartă logodnicul inelul în deget și preotul crucea pe piept.

* * *

A venit în parc, în noaptea de Mai mai frumoasă ca oricând... A venit, fugind dela întâlnirea promisă. Fiindcă a vrut să pună aceeași întrebare și cerului și ei.

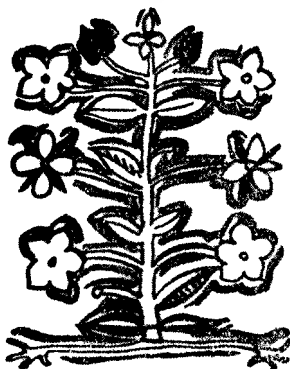
— E doar un moment?

Răspuns nu are, dar cândva îl va găsi. Ii va veni urcând greoiu scările rațiunii fie folosind mintea, cum folosește cerul steaua, când s'aprinde de viață. Prin urmare, să gândească, să cerceteze, să sufere, dar în același timp să privească și cerul și să se încante de frumusețea lui. În atari clipe sufletul e traiectorie întinsă pe mari depărtări, dela țeava revolverului și până la steaua polară. Se răzbună păcatul mamei. Zadarnic l-a dosit, păcatul a răbufnit în el. Căci după firea lucrurilor, ar fi trebuit să fie un ins mediocru, locotenentul Stelian Georgescu, în tovărășie cu micile necazuri ale vieții, bătând ordonanțele sau însurându-se ca să-și maltrateze nevasta și copiii. Și acum, singur în grădina fermecată, el cere sfat revolverului din buzunar și stelelor de pe cer. Păcatul mamei! Tot o noapte de Mai ca cea de azi o fi fost. Și sufletele amanților de altădată se vor fi apropiat lin, cum se apropie două vapoare pe mare, și apoi vor fi pornit în larg, în timp ce bogățiile treceau dintr'unul într'altul.

Deodată se opri din visare. Cotind aleea spre râu, a apărut o pereche de înamorați. Era ea. A recunoscut-o numaidecât. Ea și cu doctorul Dogăroiu. Instinctiv, locotenentul a pus mâna pe revolver, dar mâna i-a căzut jos ca paralizată. A vrut să se scoale, să alerge după ei, să-i prindă. Cu neputință. Sufletul său căta departe, pe urma a două vapoare legate puncte de puncte care înaintează încet, trase de lumina lunii ca de niște otgoane de argint.

* * *

- Mamă, lasă-mă să mă mărturisesc ție. Numai tu mă poți pricepe.
- Vorbește, Puiule drag.
- Inchipuește-ți, i-am văzut laolaltă, îmbrățișându-se... și aveam revolverul la mine.... Nu înțeleg cum de nu i-am ucis și nu m'am sinucis...
- Sufletul tău nu poate fi cuprins în îmbrățișarea unei femei...
- Dar, mamă, slăbiciunea mea e și mai mare. Sunt atât de păcătos încât nu-mi urăsc dușmanul, ci dimpotrivă, îl iubesc... căci în noaptea aceea a făcut-o fericită, laolaltă cu sielele de pe cer și cu miremele din iarbă. Or, prețuește mai mult o stea decât un om și o mireasmă mai mult decât un suflet?...
- Iubirea ta se va realiza cândva....
- Unde, mamă?
- Ea îl trase la fereastră.
- În altă lume... în una din acele stele multe...
- Cât e de departe acea lume...
- Nu, Puiule... Când ajungi să iubești pe rivalul tău fiindcă ți-a fericit o clipă iubita, înseamnă că acea lume e aproape de noi. Poate am și intrat în ea, dar e atât de pură, încât numai sufletul în extaz o poate pipăi uneori...

H O R T E N S I A

DE

ȘTEFAN BACIU

PIERDERE

Decembrie-a smuls din inimă o altă floare,
Stamină cu stamină, petală cu petală.
În suflet e-o cădere lentă, vegetală
Și visele se descompun sub palul soare.

Pe unde ai rămas, lumină brună, ireală?
În care zi te-ai dus, în care sărbătoare?
Zadarnic caută câinii mei de vânătoare
În câmp — pecetea-ți stranie, siderală.

Unde să-ți caut ochii, marii vorbitorii,
Prea-clarii 'ncercănații, orbitorii ?
Făptura ta întreagă, văd, se pierde

În tainițele lumii-adânci, profunde.
În mări brăzdate de cicloni și unde
Se-afundă mâna care știe să desmierde

ȘI-AȘA TE DUCI...

Incepi să fii o umbră, draga mea,
O umbră printre-atâtea altele,
Un suflu ce străbate 'naltele
Păduri; un tremur de stea.

Vocea cu limpede murmur de apă
Țrece în vreme, ca în pământ,
Fruntea curată — la care eu cânt
S'apună în brazi o să 'nceapă.

Pasul pe drumuri nu ți-l mai suni,
Pe tâmplă mâna de mult nu adie:
Un cântec de frunză grea, ruginie,
Un vânt prin livada de pruni.

În palme o bolnavă pleoapă ascund
Tu nici nu mai știi să desmierzi
Încetul cu 'ncetul începi să te pierzi
În aer și 'n timpul afund.

Pentru ce n'ai fost, nu pot să te cert,
Pentru ce ai fost, îți cad la picioare.

Cu toate că rana adâncă mă doare,
În dragostea mea — eu te iert.

UN VRĂJITOR AL CULORII: GRIGORESCU

DE

ILARIU DOBRIDOR

Se retrăsese, înainte de a muri, la Câmpina.

Cine-i pășia pragul da de-un bătrân cu priviri negre, adânci, pătrunzătoare; strălucirile săgetau suflete în oameni și miezuri în lucruri, trecând dincolo de văluri și de înșelăciunea aparenței, în străfunduri, unde zac tainele și sinceritățile. Deprinsese, din meșteșugul de zugrav al naturii, străbaterile peste culoarea priveliștei, până lângă secretele îmbinării ei. Ascunzișurile în cari se prepară ca să se arate apoi ochiului bogată mantie de vopseli de o seducătoare splendoare, acelea interesau. Vra-ciul vorbea cu misterele sufletului românesc și oficia incantația vieții țărănești.

Ca și celălalt mag al gândului rebel, Hâjdeu, — în casa dela Câmpina se însingurase de oameni. Incins peste mijloc cu șorțul murdărit de vopseli, sta țintuit ore întregi în fața pânzei cu desenuri; fantezia fierbea în flăcări jucătoare și trăia în contururi imagini de vis. Se petrecea misterioasa coborîre în culori a vedeniei priveliștilor țării.

Rar de-l trezia din visările lui câte-un prieten ca Vlăhuță. Se întorcea atunci din nou către lume, către lumea de dincoace de curcubeu, grăindu-i simplu, țărănește, cu tonul blând al vorbei cumpănite; era de o bunătate a inimii în care toate micimile se risipiau topite ca pulberea sguerei în forța vie a luminii. Pierduți printre unelte, vorbe și visuri, amândoi împărtășiau viața cu ceasurile, limpezind îndeolaltă sau așijderi încurcând urziala reveriei deopotrivă trecută în frumusețea stilului sau strălucirea culorii. Amândoi feciori de țărani, îi unia, pe sub fibra vieții, legământul inseparabil cu fibra țărâniei; iubeau podoabele firii, iubiau mărețiile trecutului, iubiau viguroasa temeinică zidire sufletească a țaranului nostru; și doriau câmpul cu florile, munții cu apele, baciai cu turmele, satul cu așezările, viața cu mișcărilor.

Rătăcitoare prin amurguri carăle pe drumuri de țară, nevinovate fecioare sfioase cu priviri duiioase, țigănci cu ochi împovărați de patimi, — toate sub cer cu claruri de ape neumblate, iată preferințele picturale ale lui Grigorescu. Mutați

poeziile lui Coșbuc din pagini pe pânze și treceți povestirile lui Creangă din cuvinte în culori, — și veți obține viziunea lui coloristică.

Graiul picturii, împreunat din chip și culoare, alcătuește haina sub care s'ascunde fantezia cu mulțimea vedeniilor ei. Coșbuc cântă țărănimea, Creangă relevă sufletul ei; articularele cuvintelor încap mișcările vieții de sat.

Grigorescu scaldă, în lumini de cer înseninat, podoabele țării.

Tinerețea izbucnitoare sub mireazma aerului primăvărat; forfota glumeață a muncii, când țărani cu trunchiul de piatră sparg pământul și-i smulg avuțiile; ciobani înălțați în liniștea lor lăuntrică de parcă ar fi monarhi ai singurătăților; păstorite doinind cu susurul isvoarelor de șes sau îngânând chemarea prelungă a tălângii; car cu boi slomnind din osii pe decindea apei povârnite; ostași mândri de flamura biruinței sau triumful înfrângerilor implacabile, — într'un cuvânt tot ce s'a putut găsi ca mărturie de viață, tot ce viața a avut mărturie de podoabă, tot ce podoaba a avut mărturie de preț, a devenit material fin de construcție critică pentru acest neîntrecut meșter vrăjitor al esenței frumuseței.

Fiu de umil gospodar de pe moșia Pitarul Dâmboviței, a copilărit cutreerând întinderile presărate cu flori, ascultând zumzetul găngăniilor în livezi și ghitara greerușilor în crepuscul; și nu se va fi săturat sufletul când sprinten scârțăit monoton de cricriuri, sare în fața lunii care bate vaduri de șesuri și valuri de ape, învăluind cu mantia splendoarei dulcea sfântă pace a adormirii.

Desigur a păstrat din vrastă frageda aducere aminte și minunile, elaborate apoi clare, au așezat pecetea neștearsă. Vara, când arșița se așterne pe câmpie și se rostogolește în azur ca mărgelușe de cântec trilul ciocârliilor, va fi alergat copil printre cară cu poveri de muncă, fete îmbujorate, țigănci cu ochi de jărat și ciobani cu doruri sugrumate în fluer; sau, — cine știe, — l-a apucat chindia cercetând isteț cum s'atârnă soarele de ramii pădurii de par arborii candelabre încărcate cu medalioane și grunji de lumină. Aplecat tinerește în lanul livezii, va fi ascultat cum sue viața în rădăcina firului de iarbă și din felul cum umbra se resfiră ca rămășița dintr'o haină înmuiată în limpezimi de crepuscul a obișnuit întâia oară meșteșugul zugrăvitului.

Grigorescu a înțeles dela început că marele meșter al nuanței nu poate fi altul decât natura. Chiar și mai târziu, după școlirea vrednică în streinătate, colinda țara, adunând chipuri, icoane, priveliști, din marele atelier în care se frământă formele frumoase. Umbla prin munți cu săptămânile observând obiceiurile și mișcările ciobanilor, căutând să desprindă din felul lor de a privi caracterul de frumusețe tipică a neamului. Ii plăcea să vorbească cu ei, admira liniștea cu care găsiu vorbe adânci și nu se mai sătura de bunătatea și duiosia pe care depărtarea de lume și de tot o preschimba în acea seninătate caracteristică în fața dezastrului final; cu melancolie, iubire și cântec în suflet șoptiau stelelor ritmul de dor și coborau din furtună ritmul de foc. Plini de sănătate în trunchiul așezat ca pe drugi de piatră, ei sunt mândri „ca niște regi ai munților; așa umblă, așa stau, așa privesc peste plaiurile lor“. Se întreba Vlahuță: „nu sunt ei coborâtori din cnezi? n'au purtat glugă și opinca lor cei dintâi voievozi ai Carpaților? Indărătul vremilor, la capătul celei mai nobile vițe românești e un păstor“. Contempla ore întregi izolarea în mândria lor a acestor monarhi ai înălțimii.

El însuși se insingura de oameni, de patimile lor meschine, de ambițiile mărunte și pretențiunile deșarte; fugea de aplauzele mulțimii, de alaiurile dregătoriilor zornăitoare, de șgomot și de vâlvă. Se încuia în casă sau întovărășit de tabla cu culori, colinda ținuturile. Din tinerețe și suferință, moștenise sufletul orgoliul care

închide în virtuțile altitudinii lui. Moșioara din Pitarul Dâmboviței susținea o gospodărie părăsită prin moartea timpurie a tatălui; leaurile sunt împrăștiate, ograda părăginită, iar acolo unde mâna omului harnic chibzuse, toate la locul lor, sporesc păinjinșurile. Mama înecată în nevoi nu mai dă de rosturile risipite. Orfan dela șase ani, pictorul avea să cunoască chinurile oțelitoare. Familia numeroasă și strâmtorată de lipsuri trebuia ajutorată.

Vine în București și se îndeletnicește cu zugrăvirea de icoane. Dumnezeuul durerii și îndurării, veghind toate, pune dar în sufletul băețandrului care avea să devină, mai târziu, gloria cea mare a neamului său. La Obor, unde grânarii, neguțătorii, călătorii și misiții încurcau trecerea de marfă sfântă a unui copil de 6 ani, ochii negri, scânteetori, trimeteau boarea nevinovăției. Iconițe, îngrijit potrivite în culori și rânduite una lângă alta, se înșiruiău la vederea trecătorilor. Omul de credință și omul de bine, era bucuros să cumpere lucrul din mâna nevinovată. Sfântul har i-a îngăduit să câștige din silințele proprii, la o vârstă când alții încă petrec ceasurile dulci ale copilăriei. Din om în om a circulat vestea și cum vâlva rostogolită circulă repede, a pătruns până în casele Domnului țării: Barbu Știrbei; l-a chemat pe micul zugrav, i-a dat de lucru și de mult sprijin i-a fost pe mai multă vreme.

Până la 20 de ani, chipuri de sfinți, scene din întâmplările Domnului, pățiri din caznele și viața mucenicilor, chinurile apostolilor, le-a așezat pe pereții bisericilor, — multe din țară fiind zugrăvite de el.

A învățat singur, sfâșiat între două trebi deodată: cartea și pictura Unicul lui maestru, dela care a furat secretele meșteșugului, a fost firea, — acea fire care, în podoabele ei, îmbină minuni și splendori; care face joc de umbre peste frunzișuri; care pune curcubeie peste ape și amurguri peste șesuri. Dela cunoscuții maeștri ai Apusului n'a deprins atât cât se zice, oricât de trudiți în meșterirea nuanțelor, scăpărarea liniilor și cântărirea perspectivelor. Și, când s'a întors aici, n'a încercat să se grozăviască cu ceiace a obișnuit în alte părți. Ci a scormonit după mărețiile pământului nostru.

Până la el pictori și zugravi de viță streină, sosiți din alte colțuri ale lumii, cu alte moravuri, pentru domni streini și scopuri streine, ornamentau lăcaș de odihnă sau strană de rugă după cum în simțire vibra inima lor. N'au zămislit o artă românească, în care baterea sufletului să iviască din țărâna noastră viața însăsmântată în ea. Oamenii sunt legați de pământurile cari i-au născut, de întâmplările cari i-au durut, de soaria care i-a năpăstuit sau fericit; carnea seamănă cu locurile trăite, iar spiritul cu vitregiile ce-au isbit; cum miezul gustos al pepenelui atârnă de brazda în care germinează, așa viața atârnă de locul în care se petrece.

Și pictorul Grigorescu a bănuț senzurile: a fi mare, înseamnă a fi tot ce poți tu. A vroi ce nu poți, — iată nebunul; a nu vroi ce poți — iată mediocrul; a putea ce vrei și vroi ce poți, — iată geniul.

Zugravi, adorând subiecte din istoria națională, întâmplări din războaiele românilor, fețe de domni și domnițe, jupâni și jupânițe, compuse exterior, — dar oricât de estetic, totuși istoric, — demonstrău artificul și învederău lipsurile tehnice. Pe când fiul plugarului din Pitarul Dâmboviței, de printre holde și țarini, râvnește și poate smulge misterul avântului, complinit românește și răposat cu clipa, cu anul, în visteria vieții după care nimeni n'a scormonit. Nu faptul istoric, — cu toate că a lucrat tablouri din războiul neatârării, — ci semnificația care definește simțirea colectivă, elanul unanim, sufletul românesc; carul cu boi scârțâind din osii agale ca o doină când pleacă în amurguri pe valea Siretului; fecioara învă-

păiată cu surâsul înmugurit în colțurile gurii, — un surâs atât de gales și atât de molatec; păstorul proptit în bâta cioplită, , locuri și oameni, suflete și înțelesuri le-a povestit în culori ca pe-un nesfârșit basm, copleșit de fantezie și real, al țărâniei curate. Mișcarea naturii, seninătatea în fața morții, potrivirea perfectă între ambianță și om, viața în trecerile-i neconținute se transmută pe pânză.

Ființa și lucrul sunt puteri cari se agită.

Omul lucrează, muncește, sapă pământul, răbotește fieroteniile gospodăriei; se intercalează, deci, între ritmurile de mișcare ale cosmosului. Și când cade, răpus de soroacele date de sus, trece în țărână cu împăcare de sine pentru a contribui cu puterea săgetată la forța vie a rădăcinii firului de iarbă; moartea e sucombare în misterul firii, amestec printre stihile ei, pulbere vie respirată în țărâna ei. În poezia populară, în poezia țaranului, e numai mișcare în mijlocul naturii: voinicii trec pe lună , fluerând din frunză de răsună pădurea; haiducii coboară cărările la vale împușcând din șuer; hoți cu durda în spate fugăresc călări poterile și întind pământului galopul murgului voinic. În acest pervaz de viziune cosmică, ființa pare stup de forțe care fierb și aleargă.

Așa și tablourile lui Grigorescu: carul cu boi bate din osii și sbruncește pe vale, ciobanii cobară cu ghioaca în spate, — și totul se mișcă și ființează, atotstăpânind peste rotirile zărilor senine.

Uneori înfățișează omul senin, încremenit în liniștea înaltă; împrejur nici o adiere, nici o îndungare fină de frunză, nici un clipot de isvoare; munții par pături de fum alburiu, gata a se așterne ca troenii peste o viață care oricând e primejduită să se mistue în tăcerea cea mare.

Și totdeauna calm, trece țaranul în mormânt cu credința tare a întocmirilor sorții. Când cerul destinului bate și se strânge în seninul lui sorocul, lumea de dincolo și curcubeul și raiurile îi îmbie marea călătorie.

Urzeala liniștii peste fondul mișcării o găsești în pânzele lui Grigorescu. Țaran dintre țarării săi și suflet din sufletul lor, a menținut ardoarea fluidului dintâi.

Vraciul culorii a desvăluit visteriile îngropate și a șters rugina.

Dar, învederând strălucirile, a avut grija să lase, pe mai departe, mirosul pământului din care a desgropat-o.

CÂNTEC DE DRAGOSTE VECHЕ

DE
VINTILĂ HORIA

Bogată, frunza crește din țărână,
Ca lacrima din rosturile vieții.
Și seri albastre cumpănind în mână.
Prinzând găтели din nunta dimineții

E poate primăvara cea mai clară
Care-a 'nflorit dela 'nceputul lumii...
Am hoinărit ursuz și totuși nu mi-i
Nici gândul trist, nici mâna solitară.

Căci am simțit în brațul tău, fecioară,
Cum cântă seva dragostelor noastre —
Și'n sânii tăi, învecinate astre,
Am auzit trecutul greu cum zboară.

Ce drum prelung și ce bogate ore !...
De ce mă frânge calda lor povară
De nu pot sta senin în primăvară ,
Ca plopul 'nfrigurărilor sonore ?

Din ochii verzi un zâmbet se desparte,
Ca o petală leneșă în soare.
Unde-am iubit întâia dată oare?...
In anotimp ne pierdem ca'ntr'o moarte.

NOAPTEA APELOR

DE
GEORGE A. PETRE

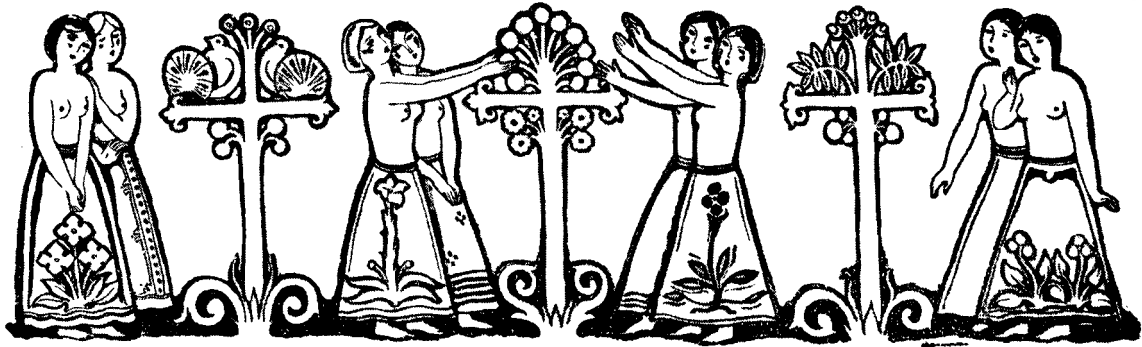
Noaptea chiamă duhuri din tainic bucium
Pentru tărâmurii ce tac.
Ca o viață ostenită greu de sbucium,
Doarme nemișcată apa'n lac.

Stelele s'au prăbușit de sus cu lumină
Și-și joacă licăru'n fund.
Apropierea mea foșnește atât de străină
Prin întunericul de prund.

Din când în când, frunză ori adiere
Atinge slab luciul străveziu.
Fiorul se sfarmă 'n cercuri până pier, e,
Ca visul într'un somn târziu.

Vreau să-mi încarc pumnul cu apă,
Plin cu auriul stelelor praf.
Poala ta moale de-abia să-l cutroapă,
Când ți-l voiu deșărta vraf.

Și de câte ori palmele-mi dornice și-afundă
Svâcnetul încordat de oțel,
Lacul își trezește vâltoarea profundă
Și sfarmă în valuri tot cerul din el...

POEME IN PROZĂ

DE

MARIA GOLESCU

DE CE NU UMBLĂM PE MARE...

E seară și Isus umblă pe valuri. Spre el s'avântă Petre, dar curând se clatină și va să se cufunde, căci talazurile, cai verzi cu sbârlită coamă albă, suflând stropi sticloși pe nări, nechează în asfințit. Mâna întinsă, mustrarea blândă, îl sprijină, și amândoi în barcă se suie, stăpâni prin credință pe apele închegate care, potolindu-se, iau fețe de mărgean.

„Marea ți-a fost drum și apele potecă“ așa cântă psalmistul...

Dar noi, în loc mâinile cumpănă să le întindem, sgriburiți, cu ele apropiate de trup, strângem tot soiul de bunuri în pumnii încheștați. Capul ne e greu de sgura gândurilor turburi, viermele îndoielii ne roade la tălpi; cum, cum am putea noi, corabie, marea s'o spintecăm, clocotul valurilor, ridicați, cu ochii pe zare, să-l călcăm ?

Rămânem pe mal, despuiați, încătușați țărânei, râvnind ca după zăbrele la minunea sinilie împăunată cu ochiuri de lumină, ce la nămiază, sub para soarelui, a dat în pârg.

PLOAIE PE STÂNCI

S'a sfârșit cu ropotul mânios al ploii năvalnice; văzduhul și-a descărcat gălețile pline și soarele cată să mijească sub nori. Cenușii, vinete, brune, gălbii, sub luciul apei și-au descoperit stâncile o frumusețe nouă — nemișcatele au îmbrăcat zale jucăușe de argint. Spărtura munților zâmbește din fațete date cu lustru. Șoldul stanelor rotunjite de mângâierea călătoare a râului strălucește cu lumini alburii. Așa vor arăta, în păduri tropicale, monstruoase, crupele ipopotamilor în mijlocul scaldei, desplicând apa în panglici sdrențuite ? Sub scutul unui colț mare de piatră, feriga a rămas prăfuită, ocolită de șuvoaiele ploii adunate să formeze vremelnice cascade. Din învelișul frunzelor ca de aramă frecată se desgolește pe alocuri piatra fumurie cu vine verzui, iar, la adăpost, se pitulă printre albe trunchiuri de pom sub cojoc de pământ fraged și mușchi de smarald. Ace de burniță și piezișe vor să înțepe frunza de fag, sănătoasă încă deși toamna se face bă-

trână. În şuba lui verde, bradul e gata să înfrunte iarna de acuma vestită. Pe fruntea piscurilor coboară năframă de nori, din poalele munţilor aburi groşi se ridică — numai parapetul, arcuri de piatră cioplită, îşi desenează, neted, festonul regulat de-a lungul torentului.

Cu Țolul vârgat așezat glugă peste umeri și cap, muntenii, călări pe cai mitite și voinici, n'au pregetat să pornească la drum, știind dinainte că sub capacul de nori un cerc de lumină se aprinde pe zare.

Retezat de dinamită, roșit de umezeală, muntele la care am ajuns sângerază dintr'o rană nefirească și largă; vagonetele au lăsat dâră până de vale. Mai departe, întâlnim miros de cărbune, urmele sunt negre, gunoiul rămas fumegă în pâlcuri; apa e mânjită cum te apropii de locuințe și negoț omenesc. Minele, uzinele, store din piatră comori neștiute. Pe hangarul acoperit cu plăci murdare de sticlă, ploc, ploc, răsună ciocănitul răsleț al stropilor ce se sparg în puncte mărunte.

V O R O N E Ț

Peste vârfuri de munte, peste păduri de fag și de brad, cerul senin coboară în pajiște ca să ia mânăstirea în brațe...

— Alătură-te de copac, ascultă cu evlavie și luare aminte; ce auzi? Daniil Sihastrul, cel zugrăvit la intrare cu barbă lungă și vestmânt de călugăr, întreba pe Ștefan care stetea abătut în urma primei ciocniri dela Războieni.

— N'aud decât geamătul vântului, freamătul frunzișului.

— Sprijină-ți talpa de piciorul meu. Auzi acum?

— Aud glasuri blânde, argintii. Cine cântă în slavă?

— Pe îngeri îi auzi. Cel de sus ți-a dăruit semn. De faci legământ mânăstire aici să durezi, te poți întoarce la luptă, biruința e a ta.

În a doua întâlnire Ștefan a izbutit să învingă păgânul și a zidit, în locul sihăstriei o bisericuță mică de lemn, mândra ctitorie de azi unde, la văzul coroanelor poleite pe fondul albastru cu brazdele roșii, auzim și noi blânde voci argintii.

Delicate încolăciri înfloresc în jurul clipelor veșnice din viața Precestei și a Mântuitorului, seminție uimitoare a rădăcinei lui Iesei. Ca două pistile de floare întâlnindu-se, subțiri, se pleacă una către alta Fecioara sfântă și sfânta Lisaveta, Ioan cel nou și episcopul din Mira Likiei, Nicolae, își desfășoară, până peste contraforții cu înfățișare de aripi, viața lor plină de atâtea minuni. Pustnicii, stâlpi ai credinții, zugrăviți chiar sub streășină, pun pe fugă mereu, umilit, pe dușmanul care a vrut să-i încerce. Fețele se îmbină ca într'o țesătură de preț aleasă cu fir.

Varul a supt colorile cu atâta râvnă setoasă, făcând un trup cu clădirea, în cât zadarnic bat ploile mânate de crivăț în zidurile sfinte, orice ar face nu le vor putea șterge nicicând din acel colț de rai uitat pe pământ.

Dar să nu fim prea siguri: dacă, într'o zi, pasărea măiastră care stă cu-minte, cu aripi chitite, le va înfoia odată, sborul luându-și-l, ca să se întoarcă de unde a venit?

F I E R A R I

(Legendă pascală)

În bățutura potcovăriei din târgușorul provincial, un oțetar cu trunchiul împănat de belciuge și cărlige de fier, își proiectează, negre împotriva luminei vârful ca de sulică al frunzelor ascuțite pe asfințitul în flăcări. De el se leagă vitele după ce li s'au împreunat picioarele, strâns legate cu funia două câte două,

penru ca să se lase mai lesne trântite la pământ. Acolo, cu ochi împăienjeniți de spaimă, cu pânțele suflând greu asemeni foalelor din lăuntru cocioabei, cu nări lărgite și umede, răbdătoare, boii suferă să li se bată cu caiele potcoava.

În alte timpuri, atunci când se dospea pentru omenire prin răscumpărare iertarea, în cetatea Ierusalimului, unde zidurile largi, de le putea călca piciorul și carul, strângeau laolaltă ulițele atât de cotite și de înguste încât trebuia să te mlădiezi după ele urcând și coborând trepte spre învălmășeala bazarelor, într'o mahala din cele mai sărăcicioase, loviturile de ciocan stârneau, din cercul stâncilor despuiate și aspre, răsunet cadențat.

Fierarul (țigan, zice-se), aducând peste tot neamul său grozava urgie, pe nicovala din fierărie în care jarul oglindea mărunțiș din vâlvătaia apusului, făurea la piroane fără să-i pese că pământul sta să se cutremure, pietrele cu larmă să se despice, bezna să cuprindă soare, stele și lună, iar catapeteazma, catapeteazma din templu, în două să se sfâșie, de sus până jos, vestind prin surparea-i Dumnezeuirea.

El ciocănea fără habar, călind soarta unui popor, osândindu-l neliniștei, furtașugului, înșelăciunii, pentru dobândirea unei pâini îndoielnice, pribegirii în sdrențe pe ger zăpadă și ploaie, în cadență de ciocan și de strune, până la împlinirea vremilor, până va fi ajuns la pocăire cel din urmă vlăstar al acestei seminții, pentru partea de ajutor adusă, neștiut, de strămoșul făurar Răstignirii!

OROLOGIUL

În cetatea cu o sută de turnuri, două turle pătrate mă călăuzesc; le văd biruind acoperișurile de olane învechite, și fiecare poartă cunună pentru turnulețe mai neînsemnate, dar mai înalte ca ele, sfârșite printr'un bumb în care stă înfiptă crucea.

Trec pe sub bolți cotite, scunde, boite de funingine; pe lângă ferești joase cu zăbrele ruginite, păstrându-și taina sub lacătul uitării; calc pe lespezi tocite de pași îndărătici sau dârji, pași de călău sau de jertfă, iar dinainte-mi se deschide piața largă unde răsar amintiri stropite cu sânge.

Acolo sunt palate mărețe, fațade schimonosite pe placul negustorilor chiburi de altădată, cortegiuri cernite încremenite pe var, balcoane baroce cu frunze de fier poleite. Mai vechi decât toate, cu capela podoabă, palatul municipal e duhovnicul lor tăcut și aspru; de el se razimă orologiul bătrân, care, liberându-se apoi, își înalță dantela turnului svelt.

Pe dindosul ferestruicelor gemene se perindă în șir, de douăsprezece ori pe zi și douăsprezece ori noaptea, doisprezece apostoli de lemn, bățoși și naivi — se șterg în umbră izbindu-și umărul de pervazul din dreapta. Binecuvântarea lor statornică și îngăduitoare, trezește în mine mila.

Când s'a lăsat oblonul după cel din urmă ucenic al lui Christos, s'aude o sonerie pițigăiată ce-ar trebui să fie chemarea unui cocoș în strejuire, dar care nu e decât un cucurigu metalic, subțirel și ciudat. Prelungește visarea cocoșul stafie căruia se năzare să te nălucească.

Palatele Renașterii, casele baroce, sunt păstorite de-a valma de turnurile evului-mediu; când șueră vântul clevetitor care duce vorba, clădirile sprijinite una de umărul celeilalte, prind a-și povesti amintiri fioroase și mistice despre sfinți înecați, preoți fanatici ce-au fost arși pe rug, despre soli crăiești svârliți pe fereastră, despre toba pe care-i întinsă piele de om, despre măceluri, războaie, minuni și robie.

Cocoșul stafie poate-i menit să ne spună că birul de groază nu-i încă împlinit ? Că vremea blândeței mai va până să vie ?

HARA DIN TRIPOLI

Pământuri cenușii din vârful de trunchiuri înalte chiamă de după casele cu înfățișare de zaruri. Sidile răsturnate par cupolele moscheilor. Aspru se ridică zidul castelului spaniol, dar blând ca un braț rotunjit se întinde digul trandafiriu în marea jucăușe. Arapi mari și buzați cârmuiesc mulțimea legănată a bărcilor de peruzea.

Porți în chip de potcoavă duc din străzile înguste, legate prin bolți, spre curți launtrice, nebănuite, așternute cu lespezi de piatră sau lespezi de smalt. Zidurile lor înalte spoite cu var albastru, galben, verde sau roz, resfrâng lumina soarelui dogoritor de amiază înfăptuind o lume de basm în care se mișcă alene și se razimă visând, femei prea frumoase, sulemenite și albe. Le vezi cu cozile negre, lucioase, ieșind de sub basmaua viorie înnodată pe frunte, în cămașuțe ca funigeei pe care înfloresc maci și lalele, înfășurate în baracanul vărgat de mătase cu colțul adus peste umăr, încinse cu cingători grele de argint.

În tainițe de lemn poleit, alături de sfeșnicul cu șapte brațe, bărbații habotnici păstrează sulul cu legile Torei. Copii cârlionțați, cu sprâncenele făcute, cu unghiile roșite la picioare și mâini, mișună pe sub arcade, necăjind cămila îngenunchiată care-și așteaptă povara.

De hatârul străinilor veniți ca să-i vadă, locuitorii au atârnat de pereți covoare, mătasuri și steaguri. La capătul uliții, într'un cort de mătase, tatăl, pe-o estradă, a scos la iveală ce avea mai de preț: la o masă, trei fete ca niște cadre; alături, scoici, bureți, și alte flori pescuite în mare; o corabie cu pânze de argint vârată ca prin minune într'o sticlă cu gât; litografiile înfricoșate cu Othelo și Hamlet; covoare iarăși, petece colorate și câte alte comori.

Trecem cu toții pe lângă copilele cu sprâncene îmbinate și cu obraji sulemenite, cu ochii mari sub genele înalbăstrite care, nemișcate și mândre, învingând pulsarea vieții și mizeria dimprejur, stau sub podoabe cu demnitatea unor răsăritene domnițe.

INSULA CAVALERILOR

Țărmlul se retrage dinaintea radei care se adâncește trimițând printre case și ziduri brațe ascuțite de stea. De-a lungul mării, un tiv de dughene mărunte unde se vând băuturi distilate cu ienupere, coaje de portocală sau chimen. În galantare, străvezie, se întinde rețeaua dantelelor, sau, multicolori, se hrănesc papagali. Bărcile cu cioc înalt aduc mereu călători de pe corăbii străine. Tunuri, ca ochenele, privesc de pe puntea cuirasatelor guralive care, neconținut vorbesc din limba stegulețelor pestrițe fluturate de adierea marină. Dar să ne luăm după femeile urcând inima orașului, adăpostite ca într'un cort sub „faldetta“ neagră de mătase.

Case cu două caturi, cu terasă așternută în chip de învelitoare, își rotunjesc pe console balcoanele închise cu geamlâc; lemnăria vopsită e de culoarea ciocolatei cu lapte. La răspântii, colțul clădirilor se trunchiază pentru a purta în firide statui de madone și sfinți. Ulița de-odată se oprește ca să-ți faci rugăciunea în biserica barocă, galbenă și mov, care stă dimpotrivă.

Pe picioarele lui de piatră, în salturi de arcade, apeductul îți ia înainte, degrabă ca să-ți arate drumul spre răcoarea grădinilor Reședinței de vară. Cior-

chini stacojii de flori cățarate pe ziduri gălbii, corole ca pâlnii de aur, garoafe și roze umbrite de frunze lucioase, zimți și linii care nu-ți sunt cunoscute îngrădesc colori care-ți par ca de vis. Crengile încovoiate întind spre mână povara roadelor uriașe din care soarele scoate, împătrită, aroma. Și iarăși apeductul te întoarce pe străzi. Din loc în loc, priponite de case, caprele cu ugerul plin așteaptă mulsoarea.

În catedrala ridicată de credință și trufie se aștern lespezi colorate de marmoră scumpă, unde sub steme odihnesc cavalerii viteji dar hrăpăreți, corsari luptând cu păgânii la semnul steagului roșu pe care, albă garoafă, înflorește crucea marelui maestru. De trei ori șase luni a purtat fiecare război cu pirații, „caravanele“ împlinindu-și ca să cucerească dreptul aicea să doarmă, svârându-și viața ușor în cumpăna soartei, cum se asvârle fără grije cu belciuge la Moși.

Brațele stelei scânteiază în noaptea care mângâie; sclipesc multă vreme, căci parâma de care legată e ancora, ca o ființă vie amânând despărțirea, în undele cleioase s'a înodat.

MORMINTE

Sirena chiamă cu stridentă insistență — a trecut demult miezul nopții — mașinile stopază. „Un om la mare!“ Strigătul nu răsbate până în cabine, e doar o dramă a echipajului care nu atinge călătorii. Uruit de lanțuri, bărci slobozite plesnind apa cu sgomot surd, pași grăbiți pe punte. Incet de tot vaporul își scrie cererile pe valuri. Razele reflectoarelor mătură în toate direcțiile marea. Desnădejde. Cel sinucis va fi purtat de grije să nu plutească. După două ceasuri de cercetare zadarnică (legile mării spun că unul e de ajuns), transatlanticul își urmează calea. Câți-va marinari cu pensula și cutia de vopsea albă șterg orice semne rămase pe bărci. Balans. Mergem cu viteză maximă ca să ne micșorăm întârzierea. În zorii zilei rotesc avioanele.

S'ar zice că munții sunt umbrele uriașe ale pâlcurilor de case înalte profilate pe cerul opac. Genova. De pe culmea unde te duce spirala drumului, stăpânești portul cu gravitatea lui harnică străveche; pornind de acolo, marinarii inimoși nu se puteau întoarce decât siguri de izbândă.

Cobor spre Campo Santo—sfânt întrucât păstrează ca un costumier de teatru hainele, și numai hainele, unui trecut abia îndepărtat. Bărbații solemnii în redingote semănând toți cu Pasteur, iar femeile tinere cu Madame Bovary. Intreg arsenalul melodramei: copii întinși de mame desnădăjduite către tatăl care-i părașește ca de bunăvoie, vrând parcă să te facă să crezi că el, indiferent, le-a lipsit de credință; soții devotate picurând doctorii la căpătâiul celor ce nu mai sunt de scăpat; sporirea amănuntelor, horbota rufăriei, cutele cearceafurilor mototolite, sbârciturile pielei, anecdota împinsă dincolo de granița îngăduită. Niciodată n'a fost supusă piatra lui Michel Angelo la asemenea înjosire, silită la tăgada esenței ei.

Valurilor, v'așterneți pe mine domol, unul după altul, ștergeți chiar urma lăsată de urmă, nu rămâne nici un cerc trădător, să caute în van bărci, ochene, reflectoare, scăpați-mă pe veci de simulacrul de piatră!

D U R E R E ...

DE

LUCIAN EMANDI

Durere, tu ești o salcie plângătoare
Ce îngenunchezi la marginile apelor vieții.
Pe ramurile tale mohorâte cad din sborul lor
Toate sufletele ca niște paseri călătoare oboșite.

Durere, în templul tău
Cu întunecimi de codri seculari
Sunt risipite toate frunzele speranței
Și petalele fericirii.

Printre ramurile tale
Trec prohodind în scăpărări de frunze moarte,
Toate sufletele, îmbrăcate în haină de doliu,
Iar la umbra ta stau ca la râul Vavilonului
Toți robii tăi și plâng...
Când valurile te vor abate.
Suflete, ce te scalzi în apele vieții,
Către salcia dela marginea apelor,
Atunci, suflete, să nu plângi...

Să nu plângi, suflete,
Pentru că Durerea-i numai o mumă vitregă,
O salcie plângătoare la marginea unui ocean,
Un punct pierdut în imensitate..

Să nu plângi, pentru că-ți vei lua iar sborul
Peste mările vieții
Și vei lăsa Durerea să se piardă în urmă-ți
Ca o salcie plângătoare la margini de ape.

P O E M E

DE

VIRGIL ZABOROVSKI-FLOREA

IATĂ MAICA TA!

Când de pe cruce-ai spus lui Ioan:
 Privește, iată maica ta!,
 Ai îndreptat, prin veacuri nesfârșite,
 Nenumărate stoluri credincioase
 Spre sfânta Mamă preacurată,
 A Ta, a lui Ioan și-a tuturor,
 Să i se 'nchine și s'o preamărească.
 Ci ne-ai mai dat și-o altă 'nvățătură
 Din înălțimea jertfei Tale sfinte,
 Când ne-ai făcut Mariei fii,
 Pe maica noastră-a fiecărui,
 Pe cea ce frânse pâinea cărnei sale
 Spre-a ne da trup și a ne face vrednici
 Să ne suim pe Golgota vieței,
 În numele-Ți și al Mariei s'o iubim....
 Și azi, îngenunchiat la groapa mamei,
 Aud din crucea numelui umil
 Un glas ce-mi spune: Iată maica ta,
 Pământ și cer în Domnul. Nu-o uita!

M O Ș U L

*Păstorul cel bun cunoaște oile sale și
 oile lui îl cunosc pe el.*

Evanghelia

Copilul nins de promoroacă
 Domnește-a scos căciula dintr'un miel
 Și'n ochii de văzduh văzui cum joacă
 Tot ce-a pus bun și tare'n omul țărnei El.

Umil părea că-mi cere îndurare
De-a fi venit prin veacurile vii
Să prindă și s'adune spre păstrare
Câmpii, păduri și râuri, zări și veșnicii.

În zdrențele-i odăjdii el sta drept
Și liturghia-i mută lumina
Ca soarele ce ți se 'nfige 'n piept...
Bătrân, sărman, supus, mă domina!

N'avea nimic, nici carte și nici parte
Dar turma lui de oi îl cunoștea
Și tot ce intră 'n viață și în moarte
Cu el trăia, creștea, păștea.

Copilul moș și cerșetorul rege
Știa cum tot se strică și se drege.
Cu soarele, cu luna și cu stele mii
Mergea încet pe drumul de vecii

Și pe 'nserat vedeam cum se tot duce
Spre satu-abiă zărit, îndepărtat,
În roșu-amurg tăiat de-o fină cruce,
Urmat de turma lui în mers săltat.

SOMN GREU

Numele lor este legiune!
Evanghelia

Somnuri potoape ies din adâncurile mele,
Și se adună 'n vâltori fermecate,
Pe vatră fierb vrăjitele ulcele
Clocotind, borborosind nume uitate.

Pe pleoape-apăsate ca de mort
Pecetea nopții de pe urmă mă sărută
Și depăn legănarea unui tort,
Legendă tragică și mută.

Ce-mi spui, ce-mi spui tu noapte, vis de moarte,
Ce remușcări, ce doruri încâlcești?
Să am, să n'am de ele parte?
Ori e descântec ca de iele ce-mi vrăjești?

Mă chemi spre slăvi ori spre genune-adâncă,
Mă scapi, mă pierzi, mă vindeci, m'amăgești,
Mă duci în zbor să mă strivești de stâncă
Sau să mă scoți în câmpi dumnezeiești?

Ah, numele ce clocote pe vatră
De le-aș putea silabisi aeve,
Dar toate 'n puțul orb cad ca de piatră
De hăue 'n adânc nepriceput
Și mă rănesc în adormite seve...

Dar neputința, sărăcia mea e mare,
De nu pot unul să-l apuc și trei silabe
Să leg, să descâlcesc durerea ce mă doare
In locul unde fiecare
Crestat-a al lui semn cu iote slabe
De nu pot să le dau de început
Deși cu vrăji chinuitoare mă tot chiamă
Borborosind: Te-am cunoscut, ne-ai cunoscut !...
Dar nu pot să-mi ajute, să le-ajut
Și mă deștept pe buze cu 'ngânarea: Mamă!

*Am văzut pe Satana căzând ca un
fulger !*

Evangelhia

Copac străvechiu, părinte al coloanelor,
Foșnind în vânt cu furia oceanelor,
Purtând popoarele de frunze'n slavă.
Săltându-le în glorie solară
Sau în mareața vijelie gravă.
Cu eterata sevă capilară,
Plăpând înaripate se frământă
Pe-a ta suire tare sau mlădie
Și'n coruri nesfârșite ele cântă
O nuanțată'n mii de ape melodie,
Un cântec de lumină și de noapte,
De cosmice, misterioase șoapte
Și sufletul mi-l iau cu totu'n ele
In frunza cea din vârf, de lângă stele
Și-acolo 'n ameteala de 'nălțimi
Aud vâslind oștiri de heruvimi
Și-aștept să văd, din norii ce se-aprind,
Pe Sătan ca un fulger căzând și'n veci pierind.

PRIMĂVARĂ DULCE

Miresme verzi dau din pământ
Pe 'ntinderi fără de sfârșit
Și'n vinețiul asfințit
Suav se dantelează, fără vânt,
Mii rămurele tinerele
Lucind în frunze ude și în flori

Un criptic text din fragede nuele
 Ce dau încet țărânei albele plânsori..
 Și în albastrul care se 'ntețește
 Tăind în linie curată dungi de dealuri,
 Punctat de licurici și încoronat de cruce,
 Intregul sat, o oază diafană,
 Mă chiamă înspre vechile idealuri,
 Spre basmul cu fugara Cosânzeană,
 Spre focul de comor, ce piere și străluce,
 Spre maica ce-a murit și n'a murit,
 Spre miază noapte și spre răsărit...

*Să încercăm a face viața noastră după
 pilda vieții Sale.*

Urmarea lui Iisus Christos

Oricât m'aș duce prin palate,
 Intre bogați, puternici și frumoși,
 Inima mea, ca țâncul pământului, tot bate,
 În tână, pentru cei schilozi, trențoși...
 Iar dacă pietre prețioase sau priviri bogate
 Trezesc visări, invidii și dorinți,
 Iluminații ochi în suferinți
 De câine schiop, râios sau de bețiv
 Pierdut și hărțuit de vițiu și mizerii,
 M'atrag prelung în cosmicul fictiv
 Al cerului și-al stelelor durerii...
 Și uneor. străfulgeră în mine
 Un dor imens de-a face numai bine ,
 De-a da ca pâinea și ca apa viața mea
 Săracilor s'o mănca și s'o bea,
 De-a f. cea mai umilă fărmitură
 Din marca Milei Cuminecătura !

P O E S I I

DE
GEORGE VAIDA

E L E G I E

Să-mi mai apropii mâna de chipul tău de fum
Când seara cade rece și gândul e amar,
Sau ora ce cuprinde tristețea mea de scrum
Crescută peste vise ca un inel lunar ?

În roua dimineții când febra nopții scald
Și calme s'vonuri umplu aleele 'n grădini
Mi-aplec spre tine gândul ca spre un cer mai cald
Să-mi mângâi începutul de zi și să-l alini.

Și știu că peste vreme cu pasul meu vei trece
Ca niște păsări triste ce zboară înspre sud
Și 'n inimă-anotimpul încet, o să se-apece
Bătaia să i-o soarbă când n'o s'o mai aud.

C A N T E C T R I S T

Odorul tatii, odor,
În care fir de iarbă să cobor
Să-ți aud glasul
Înima și pasul ?

Cine să-mi mai spue tată
Când floarea inimii e scuturată ?
Și sufletul cui să i-l mai adun
Clopoțel, să i-l sun ?

Odorul tatii, odor,
O să-mi fac aripi să sbor,
Până 'n tărâmul celălalt
Să văd cât ai crescut de'nalt ?

GRIGORESCU

DE

FRANCISC ȘIRATO

Ca în orice activitate umană există și în opera lui Grigorescu, la început, o problemă ce se cerea rezolvită de artist. E delă sine înțeles că nu putea fi decât una ce este o consecință a firii artistului care în anumite împrejurări reacționează în anumit fel. Dacă împrejurările nu sunt potrivnice omului, când e artist, experiența vieții și experiența artei va cristaliza problema într'o foarte caracterizată formulare finală.

Chiar la un artist mare nu se poate întrevădea delă început calea pe care talentul o va urma, mai ales la firi complexe. La Grigorescu, fire fără complexe psihologice, problema se prezintă mai simplu. Dotat cu un instinct sigur, el nu s'a lăsat purtat de alte căi decât cele corespunzătoare sensibilității lui.

În artă problema se pune în cadrul specificității meseriei de pictor, sculptor, muzicant sau arhitect. La Grigorescu va fi în primul rând o problemă a vizibilității, ce este o chestiune de optică, totuși corespunzătoare sensibilității. În fața spectacolului naturii, a naturii necomplicate de intervenția arbitrară a omului. Grigorescu se simțea impresionat în mod deosebit.

Problema aspectului naturii, înțeleasă ca preocupare exclusivă nu este de imuabilă semnificație. Orice problemă artistică pusă pedant pe baze științifice poate fi oricând transformată într'o preocupare de logică exclusivă dacă nu se ține seama de interdependența însușirilor plastice ale fenomenului natural. Dar, fenomenul natural pentru artist prezintă un complex de probleme și numai intervenția arbitrară a voinței creatoare despică aspectul fenomenului natural în tot atâtea probleme artistice câte însușiri are obiectul: volum, formă, spațiu, culoare, atmosferă, lumină și altele.

O virtute esclusiv specială, o calitate suverană nu există în natură, în opera de artă da. În natură coexistă toate calitățile sau însușirile fenomenului la oaltă și numai sensibilitatea și mintea separă creând dintr'o însușire parțială sau din două, sau din trei însușiri un pretext artistic : opera de artă. Natura nu este un lucru atât de simplu cum simplist se crede imediat ce este vorba de un tablou sau o scul-

ptură, cărora li se cere un conformism cu nu se știe sigur ce imagine vagă despre natură își face fiecare. Din potrivă este un lucru foarte complex și plin de fațete ce sunt în dependență unele față de altele, unele cuprinzând pe celelalte interpenetrându-se, împrumutând unele altora anume proprietăți. Că unii artiști sunt mai aproape iar alții mai departe de înțelegerea primară a mulțimii de agramați în chestiile plastice, e o chestiune de competență și educație artistică. Că mulțimea, prin mulțime înțelegem de multe ori și pe artiști, se resimte de pildă în fața operelor din ultimii 10-15 ani ai lui Grigorescu de o anumită complicație psihologică găsindu-se tulburat un anumit echilibru de reduse cunoștințe în materie, nu este vina lui Grigorescu.

Cu timpul se stabilise asupra operei lui Grigorescu o anumită opinie defavorabilă lucrărilor din epoca numită „albă“, opinie pornită, faptul e surprinzător, din cercurile artiștilor încetățenindu-se în urmă și în ale amatorilor că, anume această epocă cuprinde declinul lui Grigorescu. Afirmatia aceasta nici până azi deși a fost repetată de multe ori și în scris, cu autoritate profesională, nu a fost întărită cu cea mai slabă argumentare.

Nu toată lumea, dela început a încercat și izbutit o adaptare la o nouă circumstanță artistică ce se ivise în artă odată cu ivirea operei originale a lui Grigorescu din anii de autenticitate în subiect și viziune artistică. Acest proces de adaptare, suntem mârniși să o constatăm, nu s'a înfăptuit nici până azi, pe o mare măsură. Că oricine poate la urma urmelor și chiar are dreptul să aibe preferințe este evident și nu se mai discută dar, când este vorba de opinii, atuncea se cere neapărat o argumentare specială ce întărește opinia din descoperirea modului defectuos de funcționare a elementelor plastice cuprinse într'o concepție de artă sau fie numai în realizarea ei tehnică. De atâtea ori la toate ocaziile s'a repetat această opinie asupra celei mai autentice părți din opera lui Grigorescu, încât a devenit axiomă chiar pentru cei mai puțin inițiați în chestiuni de artă plastică.

Gânditu-s'au la ce concluzii ne silesc să ajungem criticii lui Grigorescu când susțin că opera lui cea mai personală, mai autentică, nu e sau e foarte puțin valoroasă? În schimb operele artistului tributare influențelor de aiurea, ar constitui partea cea mai meritoasă din tot ce a zămislit artistul.

Dacă ar fi adevărat pe cât nu e faptul, atuncea ce ar mai rămâne din marile Grigorescu?

De ce ar mai fi mare dacă n'ar fi valoroasă opera lui autentică, liberată de influențe, când a fost capabil să făurească o nouă imagine a țării lui, o nouă formă de artă necunoscută în țară până la ivirea lui?

Dacă starea afectivă proprie pictorilor este contemplația, oameni prin excelență vizuali, pentru cari lumea este o succesivă desfășurare de planuri proiectate în spațiu, divers luminate și cari constituie pentru pictori principalul temei al aspectelor optice din natură, atunci de bună seamă că Grigorescu este primul artist român ce se găsește situat în această ipostasă. Mai este personalitatea lui Grigorescu cu deosebire interesantă pentru cercetător, și pentru faptul că el e întâiul artist român ce are curajul să renunțe la balastul de erudiție academică. Epocile de cultură eclectică au infiltrat treptat — în locul concepțiilor pur estetice, cum le-a cunoscut clasicitatea greacă — o nouă estetică, ca expresie a unui clasicism de formație academică.

Sub înrâurirea acestor discipline intelectuale în primul rând și, desigur de mare tensiune morală, s'a crezut că opera de artă fiind un produs cultural de su-

preună valoare, trebuie și poate fi și un excelent instrument cultural. Dacă valoarea didactică a doctrinelor academice e discutabilă fiind din anumit unghi social privity problema, din punct de vedere artistic ele s'au dovedit direct pernicioase. Scopurile streine de firea operei de artă sunt tot atâtea obstacole ridicate liberei manifestări. Creația artistică de mare valoare s'a realizat numai în deplină libertate. Constrânși sau convinși, artiștii epocilor amintite compuneau o scenă figurală, o priveliște din natură sau chiar o fisionomie omenească după anumite reguli ce aplicau naturii, un corectiv de natură ideală. Scopul urmărit a fost o stilizare a fenomenelor naturale prin desen, adică o transformare a formelor naturale după concepte ce tindeau la creația iluziei unei lumi ideale în care universul se investmânta într'o haină de neutrală croială și culoare. În cele din urmă meșteșugul pictoricesc, care este chezașul cel mai sigur pentru valoarea operei, decade ca o consecință a sistemului ce mutase obiectivul artistic dela realizare la conținut.

Școala picturii franceze — fiindcă spre Franța ne îndreaptă cercetarea operei lui Grigorescu și în genere a picturii moderne românești — a fost de prea bună calitate pentru ca doctrinele timpului să poată anihila cu totul meșteșugul picturii pe care francezii l-au considerat, totdeauna ca pe o prețioasă moștenire.

În pictura românească Gheorghe Tătărescu (1818—1894) și Sava Henția (1848—1904), au fost reprezentanții cei mai autorizați ai acestui curent ce în Franța cu Jacques Louis David (1748—1825), ce își afirmă cu toată greutatea personalității sale impunătoare confesiunea clasicistă, și până la Jean Auguste Dominique Ingres (1780—1867) apără, până în pragul zilelor moderne, înalta concepție a învățăturilor clasiciste. Generalizarea prin academii a acestei concepții ce prin eliminare și epurație, aspiră la o cât mai mare îndepărtare de aspectul realist al fenomenului natural, nu a reușit. Poate s'a pierdut prea mult din vedere că altitudinea clasicistă nu reușește decât personalităților de prim ordin, înzestrate cu o cultivată spiritualitate ce nu se găsește la personalități minore sau la temperamente sensuale, cari, de aceea, nu-și află necesarele condiții de viață într'un ținut ideal cu climat în fond frigid. O stare sau un fapt excepțional nu se poate generaliza cle cerând pentru a fi viabile, condiții de existență de asemenea excepționale.

Oricum ar fi, Grigorescu a avut intuiția justă să asculte îndemnul firei sale și să nu pornească pe căile pe care el, cu aptitudinile înăscute, nu le putea urma. De prea multă îndrăzneală nu prea are nevoie Grigorescu, fire rustică în fond, ca să nu se încurce în ițele intelectuale ale unei culturi artistice dobândite în Academii. El, dela început s'a încredințat pornirilor naturale ce erau contrare disciplinelor de intelectuală constrângere. Firea lui pronunțat subiectivă se găsea contrazisă în cel mai profund strat al sensibilității ei de tot ce este prea accentuat construcție logică.

De aceea nu este decât natural faptul că acest om simplu și tăcut care se încânta de spectacolul în fiecare zi înnoit și unic al naturii, să se simtă nestingherit numai în mijlocul ei. Fiu al pământului, se simte mereu atras de toate aspectele lui și-i aparține toată viața, din copilărie până la moarte, în Franța ca și în România.

În epoca primei tinereți, petrecute de Grigorescu ca pictor bisericesc, pe la mânăstiri, el nu a cunoscut altă preocupare. Cele două clase primare pe care le avea nu-i tulburase mintea cu probleme cari, dacă existau pentru foarte tânărul pictor, nu erau decât de specialitate. Meseria de zugrav le are și ea pe ale ei. Pictura bisericească a timpului era pictura lui Tătărescu și a discipolilor lui, practică

în concepția apusului catolic, străină de mai multe ori față de spiritul ortodox. Era pe atunci tocmai vremea spiritului inovator prin exces pe toate căile, ce-și găsisse și în artă loc de acțiune și experiență. Procesul de adaptare la formele de viață occidentală era în toi iar tinerețea fără experiență a lui Grigorescu nu putea lua postură potrivnică. Sentimentul său viu, înclinat spre natural, se exprima chiar mai liber în limitele acestei concepții artistice ce căuta o animare a vechilor forme bizantine. Nu relevă el oare cu satisfacție lauda jupânului zugrav, întâmplată la zugrăvirea bisericii dela Zamfira, că îngerul făcut de Grigorescu e „leită Măriuca popii, dar parcă-i și mai frumoasă aici“. Tot așa la Agapia el relevă că i-a pozat cutare profesor sau cutare măicuță. Grigorescu nu simte nici o contrarietate în faptul că sfinții lui par sfinți vii. Dinpotrivă, este adânc impresionat de naiva minunare a aceleia ce după Vlahuță „își vede tinerețea acolo, aidoma gura și ochii ei...“

Prin urmare reprezentarea realității îl interesa pe Grigorescu, îl interesa formularea adevărului care pentru el este conformitatea cu natura. Desigur, în arta lui cu caracter bisericesc un adevăr limitat. Valoarea adevărului religios, a magiei mistice exprimată în chipul lui Hristos prins în liniatură bizantină nu o bănuiește încă.

În această a lui pictură e urmărită o contopire a elementului divin cu cel uman. Rezultatul este o plăzmuire a minții ce gândește, a minții ce nu poate concepe irațional, calitate proprie artelor primitive. Nu insistăm asupra acestei constatări decât din intenția de a stabili vioiciunea sentimentului natural al lui Grigorescu, ce-l va caracteriza în toate operele sale. De altfel răspunderea pentru introducerea spiritului occidental în pictura bisericească nu o poartă el, arta lui continuă doar formula vremii. Mai superioară a lui, fiind lipsită de retorica statuară, cât și de tendința de idealizare a picturilor lui Tătărescu. Idealizarea e o teoretică aureolare a realității, e metoda ce transformă realitatea pe cale rațională și tocmai acest lucru Grigorescu l-a detestat totdeauna.

În vremea șederii lui Grigorescu la Paris, unde luase parte la un concurs la Belle-Arte, pentru definitivarea lucrării ce reprezintă „O luptă între doi păstori“ când i se oferă prilejul să plece la Fontainebleau, să facă studii de arbori, el pleacă și plecat rămâne trei ani de zile. Îl reține prizonier farmecul naturii, îl reține ancestrala lui înclinare pentru o existență necomplicată pe care o află în mediul țărănesc și în forfoteala artiștilor ce populau satul Barbizon, din marginea pădurii Fontainebleau. Anii petrecuți de Grigorescu la Barbizon au fost cei mai fecunzi prin îndemnurile primite, prin investigațiile făcute în fața naturii și mai ales prin riguroasa disciplină a meșteșugului pictoresc. Toată seva picturală, bogată ca o revărsare florală de primăvară în dălbă, șederii lui la Barbizon se datorește. Această sevă persistă chiar atunci când, peste ochii pictorului, amurgul vietii coboară un vâl ce estompează colorile și cerne lumina ca o pulbere peste imaginile naturii.

La Barbizon, el se convinge de insuficiența și sterilitatea procedurilor academice din care nu putea desprinde nici un rod. Prin lipsa de sensibilitate primară desigur că academismul nu a putut inspira firii sale rustice decât oroare. Lângă pictorii din Barbizon el deprinde meseria picturii de șevalet și ia contact intim cu existența reală a lucrurilor din natură. Acolo pânzele lui se încarcă de o vibrație colorată ce ne face să ne gândim la Diaz, Rousseau; acolo găsește pentru un moment, o expresie liniară — *Tăranca franceză* — ce-l apropie de Millet și o expresie

plastică viguroasă pentru *Păzitorul dela Chailly*, cărare ce duce la culmile artei lui Courbet.

La sosirea lui Grigorescu, școala dela Barbizon se găsea puternic întemeiată, cei mai mulți dintre pictori aflându-se în plină maturitate a vârstei și talentului. Fiecare dintre ei ocupa un loc important în mișcarea artistică a vremii. Potecile dela Fontainebleau pe care umblă acum tânărul român în vârstă de 23 de ani, erau cele bătătorite de galenții pictorilor ce-și purtau celebritatea în bluze și sărăcia cu voe bună. Poposit proaspăt în mijlocul lor, se orientează repede grație istețimei lui native. Inteligența lui iscoditoare se convinge dintr'o furișată aruncătură de ochi la lucrările celorlalți că, aci, s'a întâlnit cu o expresie picturală nouă de un mai accentuat conformism față de natură decât tot ce văzuse până aci în muzee. Peisajul, ca și figurile reprezentate, nu aveau nimic eroic, erau fapte ale pământului cum le cunoscuse de acasă, de la țară, dela Zamfira, dela Agapia. Arta Barbizonului vorbea un grai pe înțelesul lui și e explicabil cum Grigorescu, rustic prin fire, domol prin temperament, s'a simțit de îndată între ai săi în mijlocul oamenilor simpli, necomplicați, cum erau pictorii dela Barbizon. În fața șevaletului, acest copil superior în lume, nu s'a arătat niciodată sfios. Instalat, în fața naturii, el învăța repede cum să-i deslușească înfățișarea. Studii de figuri după natură mai făcuse el la Agapia, dar erau studii făcute în vederea zugrăvelilor bisericesti, nu pictase modelele de dragul lor, ispitit de individuala lor înfățișare, le pictase pentru că înfățișarea lor era potrivită scopului și destinației speciale. De astă dată era altceva. Va picta numai pentru plăcerea lui și de dragul fapturilor lui Dumnezeu.

Ce îl interesa pe Grigorescu în primul rând, e să învețe cum trebuie văzută natura. Invățătura aceasta, numai cultura ochiului i-o poate da și această cultură și-o însușește într'ășa măsură cum până la el nimeni în pictura românească nu a avut-o și nici nu o are după el, nici chiar Andreescu.

Postura aceasta nouă a avut ca prim rezultat o mai apropiată reproducere a realității văzută mai conștient, fără intervenția fantasiei ce exaltă proporțiile, ca la romantici, înfățișând o realitate mai umană mai potrivită omului normal.

„Paysage intime“ înseamnă natura nestilizată, înseamnă o cât mai nemijlocită reproducere cu vioiciune tinerească ce vrea să fie o noutate a viziunii. Adică, ce se numea în acel moment astfel. În vremurile următoare pictura a cunoscut un și mai pronunțat progres în acest sens, am spune o instantaneitate a momentului fugitiv de care și Grigorescu la timpul său va lua cunoștință. Oricum vor veni lucrurile mai târziu, deocamdată, din îmbinarea acestor elemente rezultă o artă plină de vigoare (Rousseau, Millet, mai târziu Courbet) de expresie și gingășie coloristică (Diaz și Corot), de robust naturalism (Troyon) și de tristă poezie pastorală (Jacque). Cu toții vor trezi la Grigorescu sentimentul șesurilor natale, prin similitudinea proporțională a subiectelor de aci cu cele de acasă. Dela Rousseau și Millet învață desenul și construcția; dela Courbet, vigoarea expresiei formale; dela Diaz, colorarea iar de la Corot subtilul meșteșug al valorilor.

În această scurtă prezentare nu vom întreprinde o analiză a unor tablouri izolate din ansamblul producției artistului; semnalăm numai asemănările, concentrându-ne atenția mai mult asupra circumstanțelor și a concepțiilor artei timpului în care arta lui Grigorescu se însumează și, mai ales, asupra aportului pe care îl aduce prin desăvârșirea viziunii lui personale.

Între influențele suferite de Grigorescu se relevă de către biografi cu deosebire influența lui Corot ca cea mai evidentă și deci rodnică pentru întreaga structură a personalității artistice a lui Grigorescu. Într'adevăr între Corot și Grigores-

cu se poate stabili o apropiere. Însă nu trebuie să o acceptăm prea intimă, prea bazată pe o identitate de concepție artistică sau tehnică primită pe baza unei afinități temperamentale.

Ce-i apropiere e mai mult o facultate comună, facultate cu totul fermecătoare, înainte de toate de natură optică, foarte naturală când vorbim de pictori. Amândoi au această simpatică proprietate de-a găsi în natură elementele formale și coloristice ce se aseamănă și se contopesc, fără rezistențe, în mod armonios. La Corot această contopire izbuteste să împrumute obiectelor ce compun tabloul, un fel de omogeneitate, ce izbuteste o confundare în aceeași tonalitate. La Grigorescu această fuziune a elementelor formale nu se arată de la început, culoarea specifică fiecărui obiect ca și forma lui este păstrată, atenuantă e adevărat, dar perfect distinctă și clară. (*Moara pe valea Buzeului, Sub muche, La han, Cârciușma dela Orăștii*). Totuși mult mai târziu, atuncea după ce Grigorescu se va fi stabilit definitiv în țară, când viziunea lui se va fi realizat, atuncea se va constata iar o aparentă apropiere care în fond înseamnă o definitivă deosebire după cum se va vedea la timp. Corot are o categorică preferință pentru o întrepătrundere a diferitelor planuri, pe când Grigorescu dimpotrivă le demarhează în trepte spre profunzimea tabloului. Pentru Corot esențiala însușire a tabloului e frumusețea tonală, care este datorită echilibrului, tonurilor după însăși definiția lui.

Un văl de griu-argintiu se întinde peste colori ce din această cauză sunt topite în surdina tonului general cu o lumină stinsă care în fond nici nu este lumina peisajului de plin aer, ci mai curând este o luminare, o înviorare a tonului zis de galerie. Deși prin această luminare Corot a dat un mare impuls spre peisajul impresionist, Grigorescu însă, acest ton nu-l folosește niciodată. Culoarea lui Grigorescu, de tonalitate deschisă, luminoasă dar cu nuanțele clar exprimate, ce nu se confundă în tonul general, deși ele sunt consonante ale acestui ton. Invelișul atmosferic e acela rezultat din tonul predominant al tabloului și nu este deloc gris-ul lui Corot predestinat de pictor pentru stabilirea acordului coloristic. Tehnica lui Grigorescu e caracteristică temperamentului său nervos, iute, ce accentuează valorile diferențiale, pe când pensula lui Corot alunecă desmierdător pe o infinită gamă de nuanțe inezizabile, totul fiind ușor, cursiv, cu accente abia indicate. Corot nu delimitează prin contur, nici Grigorescu de altfel, la care în schimb existența corporală e mai reală grație delimitării contrastelor de lumină și umbră. Grigorescu, până la urmă, chiar în ultima epocă, păstrează obiectului volumul său oricâtă lumină ar invada motivul, pe când la Corot, lumina e slabă și luminează discret sau difuz motivul, mai totdeauna văzut în ore crepusculare. Într'un fel am anticipat asupra evoluției artistice a lui Grigorescu spre a lămuri problema influenței lui Corot în cadrul peisajului intim, și a influențelor diverse ale școlii dela Barbizon.

Cea mai mare calitate a acestui sihastru e sinceritatea. Nu sinceritatea ce urmează identitatea formei artistice cu forma naturală, nu pe aceasta o avem în vedere fiindcă, pentru fiecare artist adevărul înfățișărilor naturale e altul. E altul dela artist la artist fiindcă și sensibilitatea retinei este diferită după cum, diferit e și sentimentul care în definitiv e hotărâtor. Mai ales pentru un artist la care lumea văzută se transpune în colori iar nu în linii, deși, e valabilă și aceeași lege. Sinceritatea la care ne gândim e viziunea personală, liberată de viziunea predecesorilor. După anii petrecuți la Fontainebleau și Barbizon, unde Grigorescu a deprins să vadă natura, să deslușească raporturile între elementele artistice, odată venit și așezat pe plaiul natal își desăvârșește viziunea și consecvent își schimbă și paleta. Trebuie să și-o schimbe fiindcă odată cu schimbarea geografică s'au schimbat toa-

te condițiile de formă, lumină și atmosferă. Pictor autentic, cu un ochiu extrem de sensibil pentru tonul local, el nu ar fi fost în stare ca alt pictor dela noi să înfățișeze Egiptul și România, Veneția și Balcicul sau Techirghiolul, o natură moartă sau o figură vie cu vecinic aceleași colori mohorâte, cu aceiași lumină la toate.

A fost în mod pripit condamnată, ultima perioadă a operei lui Grigorescu, care înseamnă totuși un apogeu al artei românești. Explicația acestui fapt trebuie căutată în cultura și evoluția lui artistică, care e experiența meseriei, ce depășise pe aceia a contemporanilor săi. Problemele urmărite de el, în viață fiind, nu intrase încă în conștiința artiștilor români; iar după dispariția lui, Luchian și mai târziu Camil Ressu, vor muta pe alt plan preocupările artistice. După anul 1906, pictorii I. Al. Steriadi și N. Dărăscu, vor realiza în alt spirit problemele impresioniste. Rezultatul la care ajunge Grigorescu se datorește contactului intim cu natura care a fost mai mult vizual decât rațional și, în acest sens, mai extensiv decât la Luchian sau Andreescu. Ca să descifreze ultima taină a aspectelor naturale, pentru ca analiza fenomenelor naturale să fie dusă parcă la ultimele consecințe, a fost nevoe de un ochiu cu o conformație optică extrem de sensibilă. Pictorul Grigorescu a fost fericitul posesor al acestui aparat de optică ideal, grație căruia a reușit să treacă bariera impresiei primare ce este în artă forma nediferențiată. În ultima fază a artei sale se operează o desprindere de formule particulariste, individuale, proprii obiectelor, ele aflându-se contopite și integrate în orchestrația coloristică ce generalizează forma aspectului total. Ce pare că este numai o evocare e totuși realitate și numai necunoașterea fenomenului natural în toate aspectele sale a putut face ca o cucerire supremă să fie greșit înțeleasă și luată drept o scădere. Cine a fost deprins de o educație unilaterală ce cunoaște numai aspectul formei încheiate convențional, văzută într'o lumină arbitrară, de intensitate scăzută, numai acela mai poate vedea într'o formă rece și împietrită un ideal de frumusețe ce-l va îndepărta pentru totdeauna de forma de artă vie, unduitoare, a naturii văzută sub văpaja luminei solare. Pentru aceștia arta lui Grigorescu rămâne o neînțeleasă spulberare de colori.

Arta ultimilor cincisprezece ani ai lui a fost de sublimare, o artă a nuanțelor luminoase ce izbuteste o părelnică transfigurare a fenomenului natural. Am spus părelnică fiindcă aceste efecte de lumină au fost realmente văzute de pictor, și se pot vedea de oricine poartă interes problemelor de optică.

Problema luminei a fost de Grigorescu conștient urmărită în toate aspectele ei. Fiind vorba de un fenomen existent în natură, nu mai poate fi vorba de feerie sau poetizare decât ca termen de comparație literară prin care latura estetică nu este deloc atinsă. Coloarea fiind o însușire a corpurilor, intră în seria fenomenelor perfect sezizabile văzului, e concretă ca și lumina notându-le pictorul, prin diferențierea nuanțelor de culoare proprie obiectului. Arta lui Grigorescu nu este abstractă prin tendință, ea nefiind un produs al rațiunii, este dimpotrivă rezultatul observațiilor făcute în natură. Prin faptul că este clar vizibilă ochiului, lumina este o realitate tot așa de concretă și indiscutabilă ca și atmosfera care deși nu este corp tangibil, prin faptul însuși că are o densitate și o pondere, este trecută printre fenomenele fizice. Feerie poate fi pentru spectator, fenomenul luminii, în realitate e tot ce poate fi mai real, tot așa de reală ca și forma care, pentru pictor, este tot în funcție de lumină. Această epocă e, prin tendință, dacă nu totdeauna prin realizare, un apogeu urmărind o completare a scopurilor artistice prin integrarea unui element nou ca factor determinant în componența tabloului impresionist.

Realitate nu este numai o singură calitate — aceea formală, de pildă — a fenomenului natural care se poate să aibe în tablou calități diferite, asupra cărora artistul insistă: volum, formă, spațiu, culoare, atmosferă, lumină, toate constituind totalitatea aspectului din natură. Lumina cucerită prin captarea nuanțelor de culoare e una din fațetele aspectului total al obiectului sau în general al naturii. Că forma suferă o transfigurare e adevărat, dar o transfigurare în limitele plasticului, fiind o rezultată obținută prin intervenția simțurilor, nu a rațiunii, pictorul reproducând în acest caz numai ce a văzut. O transfigurare obținută prin mijloace raționale este de fapt o transpunere a realității ce se cheamă stilizare cum este de pildă arta bizantină. Deosebirea dintre conceptul bizantin și arta naturalistă e că bizantinismul este o spiritualizare a elementelor plastice — forma și culoarea — din natură, ce nu este cazul artei naturaliste care e reproducerea iluziei existenței fenomenului natural în opera de artă. Intre aceste două concepții diametral opuse, se așează postulatul clasicismului, tot o spiritualizare realizată însă după modelul viu cu scopul transmiterii fiorului artei în sensibilitatea spectatorului prin vehiculul documentului realist, spre deosebire de postulatul bizantin care nu cunoaște modelul viu și de cel naturalist care nu cunoaște decât natura.

Așa numita spiritualitate din ultima fază a lui Grigorescu e realmente o transfigurare, mai mult o consecință a rafinării simțurilor, iar nicidecum o rațională orientare a spiritului disprețuitor față de legile naturale.

Un liric prin sentimentul personal deci un impresionist. Pe acest hotar se așează opera maturității lui Grigorescu. Căci dacă avem dreptul la preferințe personale care se îndreaptă spre anume opere sau epocă, nu avem dreptul să valorificăm opera unui artist în afara limitelor voite de el, urmărite de el. Realizările artistice pe care conștiința lui Grigorescu le recunoaște ca expresiune a simțirii sale, sunt cele impresioniste. Toate mărturiile verbale ni-l arată mișcat de intențiile impresionismului. În locul obiectului determinat în formă și culoare, impresionismul ne oferă aspectul colorat ca pe un echivalent cu jocul și fluturarea luminei. „Ce ne sont pas de êtres, mais des attitudes d'êtres, des valeurs c'est à dire la réalité”. (Camille Mauclair: „L'impressionisme”). Din fuga momentelor și aspectelor se încheagă imaginea lunei prin pete de culoare. Totul în Univers pentru pictorul impresionist nu este decât culoare, pată de culoare divers nuanțată. Din întrepătrunderea petelor de culoare sub influența solară rezultă cerul, pământul. Pata de culoare privită ca moleculă ce se respiră în nuanțe infinite, trebuie totuși să se organizeze prin aglutinare într'un singur organism care e tabloul. O pată de culoare fiind considerată ca frumusețe singulară, iar toate petele de culoare ca o melodică vocalizare, de aceea, impresionismul nu se poate exprima decât în acorduri minore. Cerul impresionist nu se întunecă de drama furtunei... De aci nota minoră, lirică, precum și grația în dicțiunea pensulară, de aci și preferința pentru subiectul minor prin înfățișare. Desigur că, firea lui Grigorescu lesne impresionabilă și la care senzația optică e atât de vie și instantanee, l-a împins — între alte influențe — spre impresionism și „plein-air”.

Totuși între impresionismul așa cum îl cunoaștem din pictura franceză și realizările lui Grigorescu este o mare deosebire, am spune fundamentală. Motivul tabloului la Grigorescu nu este pulverizat sub influența solară ca la Monet bunăoară, sau prea slăbit în structura formală, ce se urmărește conștient în lucrările lui Manet din epoca pronunțat impresionistă. La Grigorescu înfățișarea rămâne pe deplin încheată, păstrând compact volumul obiectului ce își menține, în pla-

nul pe care se află în tablou relațiile lui spațiale. Spațiul la Grigorescu este o problemă în sine care conferă tablourilor lui o notă cu totul specială prin faptul că, planurile sunt totdeauna precis determinate. (*Car cu povară*, col. Statului; *La pășunat*, col. E. Costinescu; *Pe valea Siretului*, col. Dr. Young; *Pe plaiu*, col. Club Tinerimea; *Pe bucegi*, col. Palat Regal; *Printre dealuri și muscele*, Pinacoteca Statului; *Căratul fânului*; col. Goodwin). Impresionismul occidental a păstrat totdeauna ceva din efectul decorativ al planșelor japoneze ce au contribuit și ele la formularea viziunii impresioniste.

În tablourile lui, chiar în acelea din epoca impresionistă, foarte rar se întâmplă ca obiectele să aibe o existență difuză, aproape disolvată în atmosfera tremurătoare, strălucindă de licăriri luminoase. Din epoca de la Barbizon el își păstrează sentimentul viu pentru existența formală a lucrurilor, ce-l va împiedeca să cedeze prea mult preocupărilor de atmosferă, de teama distrugerii obiectelor prin anihilarea formelor cum se vede la Monet. Puterea de pătrundere a luminii prin corpuri, ce le conferă o anumită transparență, e o problemă, care pe Grigorescu îl lasă rece. Pasta consistentă a colorilor sale contribuie la rezistența opusă prea accentuatei transfigurări care ar fi răpit odată cu existența corpurilor și consistența necesară organismului coloristic al tabloului pe care Grigorescu îl preferă să fie încheșat.

Arta picturii el o înțelegea exclusiv ca pe o artă a colorilor, a motivului transfigurat prin senzațiile luminoase fără intervenția liniilor pe care le privea pe bună dreptate ca pe un expedient convențional. Postura impresionistă a lui Grigorescu conține și renunțări față de concepția realismului de la Barbizon, în sacrificarea detaliului verist cu tendința lui de individualizare. Detaliul formal deși continuă să existe, o face însă numai ca nuanță de culoare, fără altă semnificație.

Predilecția lui Grigorescu pentru așezarea subiectului contra luminei e un procedeu al școlii de la Barbizon pe care Grigorescu îl păstrează și pe timpul posturii sale impresioniste. Ce obține el prin acest procedeu este o concentrare a valorilor ce-i permite o prezentare mai concentrată și de aceea de multe ori mai impresionantă din cauza masselor compacte concentrate, cum se poate vedea în tablouri ca : *Pe valea Siretului*, *Printre dealuri și muscele*.

Opera lui Grigorescu este convingătoare, fiind o oglindire a specificului rural văzut prin prisma personalității sale care a văzut și revăzut în fața naturii fiecare formă și culoare în raport cu culoarea locală. Dragostea lui de adevăr nu cunoștea o suprapotențare, în prezentarea subiectului, izvorită dintr'o idee preconcepțată — cum a fost cazul celor mai mulți semănătoriști — fie de ordin social, cultural sau artistic. Arta lui este o artă organică, izvorită ca expresie a sensibilității sale afinate. De aceea, opera lui a rămas unică, deși cortegiul de imitatori a făcut totul ca să-l compromită, prin introducerea elementului literar. Specificul românesc — în plastică, caracteristicul formelor și colorilor — Grigorescu cel dintâiu, îl descoperă. Această calitate îi rămâne și mai târziu când încurajat de sentimentalismul naiv, dar devotat al prietenilor, se simte îndemnat la realizări cari nu au fost să fie ale lui.

Expresiunea plastică potrivită temperamentului său a fost stilul naturalist, obiectiv la început, primind în urmă orientarea subiectivă, în limitele concepției impresioniste care a fost expresia artistică a epocii sale. Impresiunea momentană e considerată decisivă pentru ținuta artistului în fața fenomenelor naturii. Prima impresiune despre obiect nu este tuturor comună, este de la om la om diferită, după cum diferită e și împrejurarea în care ea se produce. În arta impresionistilor, pri-

ma impresie e preferată fiindcă poate fi diferită și unică, fără controlul rațiunii. Forma lucrurilor nu mai este determinată și fixată în amănunt, ca nefiind statornicită prin lungi contemplații și revizurii.

Cu un cuvânt intervenția rațiunii, în faptul perceperii vizuale, e socotită arbitrară și tulburătoare pentru zămislirea operei de artă.

Monografia lui Grigorescu scrisă de Al. Vlahuță, ca și aceea a d-lui Virgil Ciofleac, aduc prețioase mărturii, din spusele pictorului, care dovedesc că era perfect orientat asupra țelurilor finale ale operei de artă impresionistă. Dela faptul momentului unic de impresiune optică — deci de culoare, lumină și atmosferă — Grigorescu ajunge la concluzia momentului sufletesc unic, ca singurul determinant pentru ținuta totală a operei sale.

Un pictor dotat cu prisosință de natură, refractar impresiunilor de tristeță, care știe să elimine din opera sa orele de îndoială, de incertitudine, înfățișând-o numai cu latura luminoasă a personalității sale artistice. Lumea, țara lui, pentru el era gătită în găтели din cele mai strălucitoare, cu nimburi de lumină venite parcă din alte țărâmurii. Țara lui, țara neamului acestuia de țărani, lui i se prezintă aproape fără voia lui într'o transfigurare datorită unui moment emotiv și optic ce prefăce realitatea în viziune. Grație artei lui generoase prin frumusețea ei, departe de orice singularizare sentimentală, poporul său recunoaște în el pe reprezentantul său cel mai autentic și l-a însoțit voios pe calea triumfului până în clipa din urmă.

Această iubire nu au izbutit să o întunece vameșii criticii de artă.

C R O N I C I

I D E I, O A M E N I, F A P T E

FILOSOFIA LUI XENOPOL FAȚĂ DE INOIREA SPIRITUALĂ A VEACULUI

— Cu prilejul unei aniversări —

Trăind contemporaneitatea cu luciditate, ne dăm seama de marea urnire a veacului nostru pe plan de spiritualitate. Un aspect al acestei trăiri în lumea noastră românească se arată în actualul proces de interiorizare în spre unicitatea noastră etnică. De aceea faptul de „a pune oglinda în fața realității” românești, ceea ce fac scrierile interesante ale lui Crainic, Blaga etc... e un act de vie actualitate, menit să întâlnească — se înțelege dela sine — mâna întinsă a adeziunilor, sau să iște războiul controverselor.

Deși călcăm sub zările aceluiaș destin, în conviețuirea noastră spirituală cu Apusul nu mai suntem copiii ascultători de altă dată și cuminența de atunci ne jenează acum ca o vasalitate. De ce uităm, însă, că n'am fost permanenții debitori ai acestui luminos Apus și de ce să nu ne amintim că i-am aprins și noi, măcar din când în când, câte o lumină? Ca de pe comorile tănuite în sânul pământului, din basmele noastre cu jocuri de comori, s'au ridicat și la noi peste zăcămintele sufletului românesc flăcări de spiritualitate, spirite universale. Pe piața schimburilor spirituale, n'am întins dar mâna, mereu pentru a primi.

Ne apropiem cu asemenea gânduri de acea „Théorie de l'histoire”, astăzi, la 30 de ani dela apariția ei (în 1908), lucrare plină de prestigiu, în care compatriotul nostru Xenopol expunea, pentru uzul străinătății, concepțiunea sa filosofică asupra istoriei, definitiv rotunjită. Pentru cei mai mulți dintre noi, Xenopol a rămas numai „marele istoric”; opera sa filosofică însă, a găsit o bună prețuire în Apus, fiind considerată ca o contribuție de mâna întâi.

Au trecut treizeci de ani dela data însemnată mai sus și patruzeci dela forma primă a gândirii sale filosofice, prezentată în 1898 sub numele de „Principiile fundamentale ale Istoriei”, răstimp ce legitimează întrebări ca aceasta: oare ce ne

spune azi viziunea filosofică a compatriotului nostru?

Scrișul lui Xenopol (lucrările de filosofia istoriei) se leagă de acea epocă — a doua jumătate a secolului al XIX — în care istoria trecea un examen hotărîtor, examenul fundamentării sale filosofice. Impotriva imperialismului pozitiviștilor ce voiau să anexeze și istoria la științele naturii — științe care despoaie realitatea vie de tot pitorescul diferențiatului și unicului și cernând-o prin sita abstracțiunii o ajustează și imobilizează în geometrice scheme și legi atemporale — cât și împotriva pesimiștilor care contestau istoriei titlul de știință, fiindcă vedeau că devenirea nu poate fi înfărcuită în asemenea legi, Xenopol (alături de Windelband și Rickert) așează istoria pe temelia principiilor propriiei sale logici, făcând din ea o știință a individualului și a devenirii. Realitatea istorică este creație nesfârșită și de aceea neîncetată schimbare la față.

Dar știința fără sistematizare nu există. Sistematizarea — pe care în științele pozitive o face legea — în istorie se înfăptuiește, la Xenopol, prin *seria istorică*. Seria e un lanț de fenomene ce se'nnoadă causal, fenomene ce gravitează în jurul unor tendințe dominante; e ciorchinele de întâmplări grupate pe axa unor dominante istorice, variabile după epoci. Seria e „fizionomie” a timpurilor trecute și nu „sistematică — dacă ne e îngăduit să folosim aceste expresii de mai târziu ale lui Spengler.

Dar, după cum ne-am obligat, nu prezentăm aci teoria istoriei din sistemul lui Xenopol, ci încercăm numai — cu prilejul amintitei aniversări — să privim în lumina actualității câteva concepte de filosofia istoriei și a culturii, de temelie în gândirea sa (dintre care primul e seria); concepte ce astăzi prezintă mai mult aspectul unor prestigioase proeminente ale mentalității

(gândirii) secolului trecut, decât o viziune nouă, în prag de secol înnoitor.

În primul rând de luat în considerare este marele fapt de a se fi lămurit mai bine de către acești filosofi ai istoriei, specificul a ceea ce se numește „univers-istorie”, față de „universul-natură”, cele două fețe ale realității. Astfel omul intră mai adânc în lumea problemelor sale cele mai intime, astfel se poate deplasa axa gândirii filosofice spre domeniul acestor preocupări mai specific umane. În alvia aceasta a unei mai juste înțelegeri a timpului ca nesfârșită noutate, ca „durată creatoare” (fiind unicitate și ireversibilitate) se pregătește înțelegerea contemporană a destinului popoarelor, a filosofiei culturii, iar din iraționalismul inconștientului istoric și din demonismul curgerii istorice, înțelegerea tragismului modern. Noțiunile acestea de unicitate și ireversibilitate, de irațional — prezente și în gândirea lui Xenopol — vor întuneca de tot concepția despre devenirea istorică înrădăcinată în ultimele două secole, după care timpul e doar un vehicul al unor transcendențe, ca : umanitatea (după Herder), trecerea dela necesitate la libertate și rațiune (după Kant), spiritul universal (după Hegel) etc..

Despre natura „universului-istoric”, în cuvinte ce sună apropiat de textele lui Xenopol, spune și Spengler următoarele (cităm după traducerea franceză din 1931): „Văd în istoria universală icoana unei nesfârșite formări și transformări, unei morți miraculoase de forme organice”...¹⁾; din această înțelegere pornește concepțiunea sa atât de actuală despre organismul culturilor, hermetismul lor, procesul istoriei ca destin, istoria ca „biografia marilor culturi”.

Noțiunile acelea ce formează astăzi coloanele de susținere ale unei viziuni nouă, sunt aceleași și la Xenopol, dar pe ele sălășluiește mai departe sufletul altui secol. Astfel, cum mai sus s'a amintit, și filosoful nostru a înțeles istoria ca un torent ireversibil, irațional și imprevizibil (ca orice act de viață și creație) fiindcă isvorăște din genunea inconștientului istoric — de aceea nici nu caută el „legi” în devenirea istorică; „seria” sa nu e lege, ci un principiu de sistematizare mult mai înmlădiabil după viul și prospețimea istoriei, este (repetăm) „fizionomie” și nu „sistematică”. Iar principiuul suprem al dinamismului istoric din metafizica sa, *evoluțiunea* (deși un termen tare nedeterminat, fiindcă istoricul-filosof, căutând să ocolească esențele metafizice, a lăsat suspendat în golul tuturor impreciziunilor acest demiurg al tuturor metamorfozelor istorice) e înzestrată cu toate spontaneitățile, cu toate libertățile, cu toate...

însă numai în felul în care și teologii vorbesc despre D-zeu, adică fără cele ce ar contrazice esența Sa: bunătatea, perfecțiunea, etc. Astfel, deși drumetia peste veacuri a evoluțiunii este atât de capricioasă, deși urcă uneori sau coboară alteori, deși aci ațipește în repaosul odihnitor sau urcă mai încolo precipitat clina progresului, evoluția are un *sens*: în genere ea urcă mereu, dela natură și inorganic spre umanitate, adică spre dominarea naturii de către om prin procesul culturii sub întreitul aspect al adevărului, binelui, frumosului. Ca rostogolirea bulgărelui de zăpadă, curgerea istorică însemnează cam tot pe atâta și progres. În felul acesta, istoria universală, cum va spune Spengler ironizând optimismul acesta progresist, e un fel de tenie ce prepară la nesfârșit epocă după epocă. Optimismul lui Xenopol e chiar nesfârșit: popoarele nu mai pier, ci doar cad și se ridică; iar cultura noastră (înțeleasă în sens universalist, căci acei factori istorici: rasă, mediu, caracter național, sau forțele confluente ale evoluției: mediu spiritual, marile personalități, hazardul etc... sunt menite numai să dea o coloratură aparte unei realități unitare) e numai la începutul unui drum, drum fără capăt poate, pe care îl va străbate de acum călăuzită de făclia științei. A murit cândva o cultură, cea antică, dar nu prin „destin” cum va spune filosoful morfologiei culturilor, mereu amintit aci, ci printr'o deficiență intelectualistă și etică: era numai parțial bazată pe adevăr și bine, dovadă „le peu de développement des sciences et l'esclavage”.

Iată dar cum istoria, privită cuprinzător peste volumul seriilor, nu mai e contingență (cu tot inconștientul și capriciile ei), ci înlănțuire preformată. E lămurit atunci că rolul omului (conștiința și voința omenească) e secundar, că el e numai un instrument al aceste; transcendențe tutelare, care poate întrebuița față de el chiar și viclenia (aidoma acelei „List der Vernunft” a lui Hegel): „Le rôle de la conscience en histoire est donc d'accompagner le développement, en lui servant de miroir”¹⁾ „L'histoire tout entière atteste ce fait, que l'évolution c'est-à-dire le progrès ou le recul des sociétés, s'accomplit sans la volonté des individus qui les composent”²⁾ „Ce qu'on appelle faute, manque d'énergie, manque de prévision, ou par contre, habilité, souplesse d'esprit... ne sont en définitive que les moyens que l'inconscient emploie pour réaliser ses fins”³⁾.

Această scurtă reprivire a noțiunilor fundamentale din opera odinioară de răsuneț a lui Xenopol ne arată că în cele trei decenii (sau

1) O. Spengler : Le déclin de l'Occident, I pag. 49

1) 2) 3), Théorie de l'histoire, pag. 287 290 și 295.

patru, dacă plecăm cu socoteala dela 1898), în răstimp destul de scurt deci, cariul vremii a ruinat trănicia sintezei sale filosofice... așa cum se întâmplă atunci când pe crugul vremii veacurile își ies din cadență și se dezbină. Viziune optimistă, progresistă, raționalistă (deși sistemul său, dela o vreme, pătrunde în umbrele iraționalului istoric), continuitate, universalism, lipsă de tragism... prin toate acestea Xenopol e un fiu spiritual al secolului trecut.

Pentru „omul nou” mentalitatea ultimelor secole e un sol epuizat și de aceea el umblă după o altă înțelegere a vieții. Transcedențele tutelare s'au arătat mincinoase, de aci, lozinca *re-intoarcerii la realitate* (la existență, cum spune o anumită filosofie) unde vor fi întâlnite și *instinctele*. Această coborâre din miraj în realitate însemnează și coborâre în *contingență* și aici se deschide *perspectiva tragică* a omului actual: *singurătatea omului*. Cred că pășim aici în zona de maximă sensibilitate a omului de azi, simțire (sau numai presimțire) ce freamătă'n *plusul de neliniște* al omului actual. Cred că de aici țâșnește începutul de veac în jurul căruia se face atâta literatură. Lipsa de miraj, contingența, tragismul singurătății omului pun *problema salvării lui* — după ce l-au purtat mai întâi pe la răspântia tuturor disperărilor — salvare pe care nu și-o poate afla decât în *activism și răspundere*.

Idealismul secolelor trecute, în adevăr, sublinia importanța omului (mă gândesc la perspectiva nouă ce se instaurează în filosofie dela Kant încoace), dar credința în transcendențe tutelare și progres, ce caracterizează acest idea-

lism, înclina pe om mai mult spre contemplare și pasivism, decât spre activism și răspundere. Pe de altă parte, ca și materialismul, deși de pe poziții atât de diferite, idealismul acesta a îndepărtat pe om și de Dumnezeu, prin acele perdele dese ale iluziilor — ce le-am numit transcendențe tutelare — cu care omul și-a astupat câmpul vederii sale către Divinitate. Reîntoarcerea la singurătatea sa nu este oare pentru omul actual și un drum către Divinitate, mărturisit în *revirimentul religios*, izbitor de evident în zilele noastre?

Iată de ce noul umanism (luăm termenul în înțelesul lui filosofic) este chemat să înlocuiască cu spor pe cel vechiu.

După cum în construcția lui Xenopol, făcută cu destul material nou, zăbovea vechea spiritualitate asupra căreia ne-am întreținut mai sus, tot astfel în edificiul său ideologic domiciliază și o mai veche înțelegere a vieții istorice, înțelegere specific românească, după care „nu sunt vremile sub om, ci bietul om sub vreme”. Răzvrătirea Românului nou se traduce azi prin gândul ce se împrăștie până și din presa zilnică, după care gând nu trebuie să mai fim „obiect, ci subiect de istorie”.

Al. Xenopol păstrează totuși destule titluri la prețuirea noastră, chiar dacă n'ar fi decât numele bun ce opera sa ni l-a dus peste hotare, și mai ales acele câteva vederi juste asupra timpului istoric, idei ce și-au avut mai apoi destinul lor spornic la înnoirea spirituală a veacului nostru.

LICU POP

C R O N I C A L I T E R A R Ă

D. CARACOSTEA: ARTA CUVANTULUI LA EMINESCU. — Nu e o simplă întâmplare faptul că, — în această epocă a noastră atât de patetică, atât de tragic încordată, de căutare de noi înșine până în fibrele cele mai adânci, mai curate, ale ființei și istoriei neamului, — crește dragostea până la cult și cunoașterea până la amănuntul minuscul a lui Eminescu. Nu e numai orgoliul care ne face să șlefuiim cu pietate strălucirile celei mai somptuoase cristalizări a sufletului nostru etnic. Nici înălțimile astrale ale creației sale, cari ne ambiționează în efortul de a le ajunge măcar prin înțelegere. Ci mult din conștiința obscură dar tare că în efortul haotic, barbar dacă vrei dar sincer cel puțin în viziunile lui, de a răscoli încremenirile adevărate de sub fața inertelor noastre acceptări ale tuturor înrâurilor străine, — avem nevoie

de un pisc neclintit de sprijin și de orientare. Și că acest pisc văzut de pretutindeni nu poate fi altul decât Eminescu. Ca și în trigonometrie, toate măsurătorile se verifică prin el, oricare le-ar fi scopul.

Așa cum se verifică și de astă dată. Nu s'ar putea spune că cercetările atât de adâncite de profesorul Caracostea în personalitatea și creația celui ce-a scris „Luceafărul” sunt un reflex al tumultoasei noastre actualități. Dimpotrivă, ele oferă exemplul atât de rar la noi din păcate al unor meditații prelungite sever în decenii, — nu atât dintr'o șovăire în a le pune capăt prin rostire cât din convingerea că de marji creatori, ca și de sfinți, nu trebuie să te apropii decât după ce ți-ai pregătit desăvârșit, prin căutări și renunțări deopotrivă de dureroase, înțelegerea. Câteva capitole dintr'o carte despre el

apărute în 1910 și întrerupte brusc. O experiență literară care crește până cristalizează în mai multe cursuri universitare, dintre cari cel mai încheiat e cel din anul 1931. Și o carte oprită la jumătate din anul 1933 în tiparele dela Vălenii de Munte... O dramă a cunoașterii, foarte rară la noi mai ales astăzi, și se lămurește sub ochi din mărturisirile făcute cu orgoliul umil al celui ce a căutat mult și însângerat adevărul, încă din primele pagini ale cărții de acum. Prin aceste căutări, ea rezumă întreaga frământare a criticei și istoriei noastre literare, din 1910 adică dela Titu Maiorescu până azi. Prin ele ajunge la unele din cele mai neîndurate întrebări ale zilei de acum. Și multora, le răspunde.

Critica raționalistă și generalizatoare a lui Maiorescu, critică de norme inflexibile ascultate cu respect, de ierarhii stabilite în câteva cuvinte pentru ca să fie unanim acceptate, — a fost în mod natural depășită de cursul din ce în ce mai bogat al fenomenului românesc în literatură. Mai presus de norme și de note, au început să i se ceară critice: înțelegeri; mai presus de ierarhii, credințe.

Dela simplitățile și seninătățile patriarhale, clasice, — am trecut la tumulturile și complexitățile moderne. Cel care a trăit mai adânc faza de trecere a fost Eminescu. De aceea nu e de mirare că mai toate reacțiile critice față de puținele înțelegeri ale lui Maiorescu au cristalizat în numele poetului „Doinei”.

Prin el a căutat să se definească și să se despartă critica marxistă a lui Gherea, cea științifică a d-lui Mihail Dragomirescu, cea socială cu rare și fericite refugii într-o viziune mai complexă a fenomenului de artă, a lui Ibrăileanu, cea pozitivistă a lui Bogdan Duică și cea atât de furtunos apăsată pe autenticitatea etnică a lui Eminescu de d. N. Iorga. Iar după război, critica de multă finețe intelectuală dar oscilatoare în concluzii și preferințe a d-lui T. Vianu, cea de turbulent impresionism a d-lui Călinescu și acum în urmă, lămurită deplin, critica d-lui Caracostea, întemeiată pe trăirea întreagă a creației în toată viața ei și pe apelul la cercetarea intimă a structurii formale ca suprem mijloc de descifrare a personalității și valorii unui creator.

Și nu e de asemeni o simplă întâmplare că singurul care nu a luat masiv o atitudine în acest efort îndârjit de definire a fost dl. Eugen Lovinescu. Cel mai harnic și mai gălăgios în autodefiniri, a fost așa tocmai din panica de a simți că în adâncul său n'are prin ce să se definească.

Cartea de acum a d-lui Caracostea nu e deci numai un studiu de cu totul vaste proporții în

erudiția lui de o viață de om închinată auster cercetării. Ci vrea hotărât să verifice prin opera lui Eminescu și să împământenească la noi o nouă disciplină critică, potrivită complexității literaturii și frământărilor spirituale de azi.

Ea crește organic și clar din toată experiența d-sale critică și univensitară de până acum. E termenul ei ultim și împlinirea ei. E mai bine zis al doilea capăt al *polarității* care o înseamnă, ca să întrebăm un cuvânt drag profesorului. Noi cei cari i-am urmărit de aproape cursurile, cari am trăit atmosfera discuțiilor din Seminarul său dela Facultate, din Institutul său și cele din casa atât de aristocratic primitoare, — îl vedem și pe cel dintâi. Arhitectura sa e sumar conturată în prefața la „Fragmentele autobiografice” ale lui Octavian Goga. Și va apare tot atât de amănunțită ca și cea din „Arta cuvântului”, — în acel volum care din 1933 și-a întrerupt dedesăvârșirea: „Cum plăsmuia Eminescu”. Poate că e un rău că nu a apărut această carte întâi; poate că era și mai bine dacă apăreau deodată...

E în această concepție, în întregul ei, o neobișnuită sete de *absolut*, — și nu e de mirare că ceea ce reliefează mai apăsător în Eminescu e aceeași sete. Ea vrea să cuprindă tot, să înțeleagă tot. Conform ei, creația de artă trebuie urmărită încă dela întâii săi sămburi în conștiința creatorului, în toată creșterea ei acolo, în toate amănunțimile cristalizării ei formale, și în trăirea ei până în ultimele fibre în sufletul celui ce o receptează. Adică, respectând formula lapidară a autorului: „Din viața artistică, prin formă, pentru viața în sens de receptivitate” (p. xxx).

Ea vrea să te aducă să fii „lectorul ideal pe care l-ar fi dorit poetul și, fără să faci abstracție de reacțiunile subiective, să le controlezi conștient la lumina întregului” (p. 262). Lectorul acesta ideal, când se va rosti, va „înfățișa pe Eminescu așa încât să îl recunoască adevărat deopotrivă orice școală și orice gust (p. 115).

Lăsând să se închege deplin, acuma, în „Cum plăsmuia Eminescu”, înțelegerea *creativității*, — a acelei îndelungi și adânci experiențe, care adunând și frământând totul: instincte și sentimente, idei și influențe, amintiri și lecturi, duce la cristalizarea izbăvitoare în opera de artă, — să privim fugar cum e cercetată în „Arta cuvântului” însăși această cristalizare.

Aici, aceeași sete de absolut. Criticul vrea să facă pipăită însăși „esența transcendentă a poeziei” (pag. XVI), să surprindă însuși inefabilul eminescian (p. 327).

Trupul în care prind carne aceste cerești văpăi, ca într-o transsubstanțiere, e *cuvântul*. Numai din tainicele lui vecinătăți, din subtilele lui

articulații, se poate descifra ființa adevărată a poeziei. Dacă gândul, dacă sentimentul, dacă experiența chiar, pot fi ale oricui, — cuvântul e numai al poetului, e o parte din ființa lui intimă, carne din carnea lui. El numai îl diferențiază hotărât tocmai de cei cari îi sânt mai aproape.

Critica genetică, din perspectiva istoriei, — se împlinește astfel prin critica formală, care vrea să fie o înaltă viziune estetică pe o solidă temelie filologică. Cea dintâi unește creatorii în spirit, cea de a doua îi diferențiază în ființa lor intimă. Ambele dau acea necesară posibilitate de definire, de erarhizare chiar, a creatorilor, — în perspectiva etnică și în universalitate. Ele duc astfel la luminarea valorii individuale unice, respectându-i rădăcinile firești în spiritul vremii și în imensa realitate etnică...

Își poate da oricine seama de greutatea pe cari trebuie să le birue o asemenea încordare spre absolut.

Analiza genetică trebuie să folosească un univers de cunoștințe istorice. Acea a cuvântului, o lume de erudiție filologică. Și toate acestea riscă să rămână searbede amănunte — folclorice, sintactice, morfologice, fonetice — dacă nu sunt strălucite de flacăra celei mai vii sensibilități estetice și dacă nu converg toate în cea mai lapidară și mai geometrică viziune a întregii opere, a întregii personalități.

Critica d-sale nu se poate organiza decât așa cum s'a împlinit: în îndelungi șovăieli și întrebări. Căci trebuie să urmeze un drum lung dela amănunt la imagina întregului și dela ea din nou la amănunt, ca numai acum să se statornicească. Sau să scapere dela început, deodată, în revelatoare intuiții, clădind totul cu luciditate, în lumina lor. Operă de fervoare și de calm totodată, de cult al unei vieți întregi pentru un scriitor și de tot atât de îndelungă scrutare lucidă a lui. Critica d-lui Caracostea așează astfel dela început copleșitoare poveri pe umerii celui care ar vrea să-i urmeze imperatiivele.

E ceea ce întrevește cu liniștea asprelor înțelegeri însuși dl. Caracostea. De aceea nu crede cu puțință împlinirile acestor imperatiive decât într'un efort în duhul vremilor ce vin: într'o muncă obștească, într'o disciplină aproape călugărească în sobrietățile ei. E ceea ce încearcă să realizeze formându-și elevii în atmosfera „Institutului de istorie literară și folclor”, o atmosferă de muncă dârz concentrată spre țeluri puține dar aspre. Ceva atât de opus obicinuințelor noastre românești recente...

Lucrările date până acum la iveală de acest institut, — această încercare mai cu seamă de atât de universală viziune de valoare a lui Eminescu

și de atât de românească descifrare a lui din plasma vie și necercetată încă a limbii noastre, paginile ei de rară finețe în analiză, culminând în acea simfonie de nuanțe care e cercetarea „Luceafărului”, — stau însă mărturie și nădejde.

* * *

ARON COTRUȘ : PESTE PRAPASTII DE POTRIVNICIE. — Nu s'ar putea spune că această nouă cânticică de versuri pe care ne-o dăruie dl. Cotruș îi adaugă și o nouă trăsătură personalității poetice. De altfel nici nu încearcă. În poezie, dl. Cotruș nu se definește, nici măcar nu se caută, — ci se rostește. Am spus înadins „se rostește” deși caracteristica structură abruptă a versului d-sale ar apropia mai mult noțiunea de „izbucnire”. E însă în arhitectura lui poetică, ce vrea să apară atât de puțin stilizată, o adâncă temelie de luciditate, de logică.

Poezia d-lui Cotruș crește în zona ciudată și nesigură în care voința își înalță teluricul ca să întâlnească rădăcinile sentimentale ale rațiunii. Voluntară în încordarea ei, energetică în formele sale, această poezie își are astfel logica ei implacabilă, rece. Acest inedit echilibru îi e necesar ca să fie și să rămână vers. Dacă l-ar apăsa într'un sens, ar trece dincolo de tărâmurile poeziei: în gest, dacă și-ar accentua energia; în discurs, clarificându-și motivările. Rămânând mereu pe limita aceasta atât de incertă între logic și organic, versul d-lui Cotruș trăește ca poezie. O viață aparte, stranie chiar, în lirica noastră. Pentru a rămâne aici, dl. Cotruș renunță lucid la tot ceea ce l-ar putea ispiti cu depărtările: Versul cată să pară amorf, eruptiv, elementar. De aceea i se smulg podoabele ușoare: majusculele inițiale, simetriile exterioare, imaginile chiar. Toată viața lui poetică se adună atunci cu năvala ritmului în rimă. Nu în asociații de rafinamente sonore; ci în puncte de explozie în cari încordarea sufletească se sparge și firul subțire logic rămâne să ducă mai departe legătura :

*peste prăpastii de potrivnicie,
eu te slăvesc năpraznică Rusie,
pentru că nu dormi,
pentru că ne pândești,
cu ochi tâlhărești,
și enormi...
și nu ne lași să ne odihnim,
în picioare să putrezim
lângă tine ca 'ntr'un țintirim...*

E însuși începutul poemei. Caracteristic prin structura lui logică, transformată în invectivă

doar prin unduirea lui interioară de ritm, care se răsucesce violent în rimă, ca o pârghie într'un ciocan ce izbește.

Singularizându-se astfel tehnic și, evident, supunându-se unor răspiccate conformații temperamentale, — dl. Cotruș n'a putut și nici n'a căutat să-și creeze un univers poetic, o lume căreia să caute să-i îmbogățească mereu aspectele și dimensiunile, ci și-a încrâncenat dela început efortul în făurirea unui singular și puternic mecanism de expresie poetică, în care să se înșurubeze cât mai suplu, cât mai ușor, *ideea*.

Liricii prin excelență, adoptă ideea într'un dureros sacrificiu adus orgoliului lor poetic. Cei de seama d-lui Cotruș înțeleg poezia ca pe un formidabil mecanism menit să asvârle în spații ideea. Dacă sensibilitatea te izolează de real ancorându-te în reverie, enegia te înrădăcinează în colectiv și te împinge către manifest. Și dl. Cotruș nu e un sensibil ci un voluntar în creația sa literară. De aceea ea nu-și ajunge sieși ca o lume, ci crește din lume și se îndreaptă spre lume. Orientată de o concepție precisă și severă despre menirea poetului ca glas al vremii sale, — nu știi ce să distingi mai lămurit în ea : ceeace această concepție a dat ca structură temperamentului poetic sau ceeace din acest temperament și-a găsit îndreptătirile într'o ideologie poetică potrivită.

Oricum, așa cum e, poezia d-lui Cotruș, renunțând dela început la lumea ei proprie a devenit unul din cele mai puternice și mai impresionante seismografe ale lumii noastre. În curba amplă a evoluției sale, atât de răspicat ondulată în sbuciume, dela social la etnic, închide mult din însăși urma dureroasă și patetică a drumului spiritualității noastre dela război până azi. În răbufnirile ei sunde, în întrebările ei reperate spre cele patru colțuri ale țării, în solilocviile sale logice, — răsună în ecouri foarte multe din anxietățile elementare ale noastre în douăzeci de ani dela unire.

Și uneori altele, tot ale noastre dar nespuse mai vechi. Cum e cea din această poemă. Prin ea d-sa se coboară, mai mult decât prin conștiința misiunii poetice, până la bătrâni Heliade și Grigore Alexandrescu, — predecesori în confruntarea aceasta patetică între destinul nostru și al Rusiei. Dl. Cotruș e însă al vremii noastre. Nu mai e mișcat de teamă și de ură. Ci de nostalgia dimensiunilor mari de istorie, de setea de eroism, de disprețul inerției noastre larvare..

Toate se frământă în motivul fundamental al poemei, — care e în realitate mai mult o succesiune de poeme în voia ritmului interior, căci dl. Cotruș e un lucid însă nu un geometru și ca atare nu știe să construiască, — adică în

acel bărbătesc elogiul al Rusiei, ca imensă umbră ce ne încondează permanent puterile noastre de veghe și dârzie.

* * *

N. CREVEDIA: MARIA. — După un bun răspas de patru ani, dl. Crevedia își înmănușiază cu grije într'un nou volum poemele făurite de-atunci. Felul cum își respectă poetul acesta apariția lui în lume cred că merită un comentariu. Dl. Crevedia, în ciuda aparențelor date de predilecția sa pentru firescul, chiar gălăgios, în expresia lirică, — e un artist strunit de concepții foarte sobre, foarte vechi chiar, în arta sa poetică. De obicei, poeții noștri tineri, sub o foarte afectată noblețe poetică formală, ascund foarte multă grabă în creație și foarte puțin respect față de legile ei severe și lente de cristalizare. Ajung astfel în nostima situație ca, deși adepți ai sihăstriilor ermetismului în poezie, să se înghesue fără jenă și răbdare cu volumașe de câteva pagini ori de câte ori li năzare ceva pe hârtie. D. Crevedia, închinându-se sincer sufletului omenesc de peste tot locul și timpul în versurile sale, e totuși un șlefuitor foarte respectuos al singurătăților sale sentimentale, din cari nu iese decât atunci când rodul lor îi apasă greu și plin în palmă.

E ceeace, cred, explică și succesul de public, atât de rar astăzi, al acestei poezii cât și caractele ei artistice care rezistă vremii.

Această duritate șlefuită se accentuează în culegerea de acum. Poetul nu mai urmărește atât tema de efect, ca în „Bulgări și stele“, cât structurarea în muzică și expresie a versului său. Universul poetic e mult mai strâns aici. Ar fi aproape monoton în modulațiile lui minore de dragoste, dacă un singuratec elan larg, — interesant pentru ce gânduri de viitor, deși trebuie să recunoaștem : cam riscate, îl bat pe d. Crevedia în poezie, — spre lirica de concepție în fragmentul „Terra pura“, și dacă un sentiment adânc și pur al morții, nu l-ar umbri cu atâtea neașteptate nuanțe. Pe gama atât de grea în alfajul ei de puritate și sensibilitate, — și de aceea atât de puțină nu numai la noi, în lirica în care au urlat atâta timp victorioase „strigările trupești lângă glesne“ ale unor ovrei ca C. Baltazar, dar chiar în literatura universală, — a unei poezii de dragoste închinată soției, d. Crevedia încearcă îndrăzneț noi și mărunte modulații de expresie. Două virtualități se topesc în boabele sclipind mic ale acestei trude : câteva note extrem de caracteristice sufletului românesc, cari și-au găsit demult în versul d-lui Crevedia înțelesul și glasul, și multe ușoare struc-

turi expresive ale limbii românești, corespunzând acelor trăsături sufletești, — cari încep să-și găsească mai ales de acum în poetul acesta unul din cei mai tenaci și mai temerari dibuitori.

Poezia d-lui Crevedia și-a aflat prin aceasta de la început ecoul larg în public. Aducea anume un *optimism*, aparent gălăgios, aparent superficial dar adânc și liniștit în rosturile lui interioare, — care e al nostru. Aducea o poftă păgână și cucernică în același timp de viață, care izvorăște din e și e iarăși tot atât de a noastră. Aducea mai ales o convertire ușoară, — nu fiindcă e de suprafață ci pentru că e firească, — a tragicului în seninul repede al unei lumini de zâmbet, ce iarăși ne e specific

Acestea toate sânt și acum, în această carte, pe linii mai puține, mai simple, dar mereu re-luate sub alte perspective. Cu greu se poate închipui o viziune mai autentică, mai somptuoasă și mai lineară totuși, a optimismului nostru etnic ca acea din *Aur*, sau chiar din *Mi se bate ochiul drept*. Ori o icoană mai frumoasă în stilizarea ei bizantină, a nostalgiilor noastre pământești de sfințenie în dragoste, ca în *Denie*. Sau o strofă mai cald glăsuitoare a legăturii pe care o înseamnă la noi moartea între cer și pământ, ca aceasta din *Și când va fi*:

*Aș vrea, când printre stele-o bate vântul,
De-oi suspina prin somn și-al nimănuși,
Să mai visez din când în când pământul
Cu toată stinsa frumusețea lui.*

Dar ceea ce e mai mult acum, e preocuparea de a le scormoni în mărunțișurile vieții ale limbii noastre un loc cât mai potrivit, — nu numai cu sursa lor dar și cu rafinamentele noastre sufletești moderne de azi. D. Crevedia încearcă astfel să transporte structuri întregi, nu numai sentimentale dar și expresive, din adâncul țărănesc al etnicității noastre în poezia de oraș. Aș putea să citez acele câteva incantații de scrisoare dela țară din poemul *Maria*, dar mă ispitesc atâtea alte strofe din poeziile de dragoste, în care acea „șagă“, — acel aliaj de sensual și cast din idila rurală, — e transpus într'un vivace portativ de romanță:

*Mă dau în vorbă tot de tine
Că'n file iarăși îmi răsai,
Tot sveltă cât e un susai
De care eu anin aldine.
Când seara-î ca o mânăstire
Și-apusu'n vieți își varsă deca,
Mie mi'ntâmpină poteca
Sîpică 'naltă și subțire.*

De sigur, încercarea poartă în îndrăznelile ei și multe riscuri. Vor fi mulți poate să le însemne. Cu toată teribila acalmie literară pe care o trăim, cartea aceasta va stârni poate discuții. Le merită. Dar sinceritatea, truda lucidă, și de multe ori valoarea artistică a experienței, — nu i se pot contesta.

* * *

TIM. PLEȘEA: MĂRIA SA CETĂȚEANUL. — Insemnăm aici această modestă și tinerească încercare de roman nu pentru valoarea ei literară, care nu depășește o cinstită cursivitate de povestire. Dar ușorul roman, în sinceritatea lui naivă, e un interesant document al stărilor noastre de azi. Ambiționând mai puțin decât „Sectarii“ d-lui I. Agârbiceanu dar spunând poate mai mult tocmai prin lipsa ei de meșteșugire estetică, povestirea d-lui Pleșea închide într'adevăr multe din întrebările pe care și le pune și răspunsurile pe care și le da singur, sigur că nu-l ia în seamă nimenea, la noi omul de pe stradă. E vorba și aici de niște politicieni români, ca și în „Sectarii“. Dar, printr'un miraculos tur de forță al conștiinței unora din ei, — care nu se poate explica decât prin curata conștiință utopică a autorului cărții, — ei vor într'adevăr să facă bine țării guvernând cu partidul lor. Dar nu izbutesc, din pricina vechilor păcate cari îi imobilizează. Și atunci trebuie să dea locul principal în gospodăria lor, — omului de pe stradă, lui *Iurie Scăfârlie*. Cartea devine astfel un triumf naiv dar elocvent al cetățeanului sărac și cinstit, cu câteva gânduri sănătoase în cap. Și devine și o lecție nostimă pe care strada o dă literaturii, — atât de îndepărtată la noi de viața și oamenii vremii..

* * *

VICTOR PAPILIAN: VECINUL. — E foarte frumos că d. Georgescu Delafras a găsit în sfârșit curajul să rupă cu stupida prejudecată editorială care condamnă azi la noi fără apel *nuvela*, — genul în care proza noastră a înregistrat cele mai frumoase și mai autentice isbânzi. Gestul acesta însă nu numai reabilitează un gen dar impune și pe cel mai mare nuvelist al nostru de azi, pe scriitorul atât de nedreptățit de marile public, care e d. V. Papilian.

În volumul acesta de nuvele se străvede și mai lămurit ca în romanele sale extraordinara complexitate sufletească și marea putere creatoare a d-lui Papilian. Dela trăsătura sigură și simplă a unei laturi tot atât de simple și profunde

din sufletul țaranului nostru în *Vecinul*, până la schița atât de subtilă în liniile ei calme, a unor nuanțe din imensitatea complexă a sufletului modern din *Intâlnire*, — arta când patetic încordată când rece disecătoare a d-lui Papilian realizează un univers al său propriu dar care se suprapune cu bogăția lui învălmășită celui atât de dureros tulburat al epocii noastre.

Nu e o simplă întâmplare că cei doi mari nuveliști pe cari i-a dat literatura noastră după războiu, — Gib I. Mihăescu și V. Papilian, — au crescut în paginile „Gândirii“. Prin sbuciumul ei ideologic, revista aceasta a lărgit nesfârșit nu numai hotarele cugetării noastre dar mai ales a deschis pentru literați o imensă perspectivă în complexitatea sufletului nostru. Ea a dat sufletului românesc sbuciumul profund, aproape de tragic, care i-a lipsit un veac întreg de cultură, dela 1820 la 1920. I l-a dat nu atât prin întoarcerea la tradiția noastră religioasă cât prin ciocnirea violentă pe care a pricinuit-o în sufletul atâtor oameni dela noi apropiați de carte. Ciocnirea între ecourile acestea vechi de suflet trezite și toate nefastele dar tarile noastre obicinuite moderne. Prin accentuarea problemei religioase, cultura și literatura noastră nu s'au îmbogățit numai cu o nouă dimensiune ci cu o sumă de axe cari le străbat și le frământă.

Vorbeam de Gib Mihăescu. Ei bine, dacă există în adevăr un dramatic și fecund cutremur sufletesc pe care l-a stârnit „Gândirea“, — proza lui Gib I. Mihăescu e o masivă cristalizare a începuturilor acestui proces, după cum cea a d-lui Papilian e o apropiere hotărâtoare de marile lămuriri. În proza lui Gib Mihăescu, sufletul, mișcat din încremenirile vechi, începea să se umfle, să se tălăzuiască, puternic dar confuz. Aci violente glasuri ale cârnii izbucneau în el; aci gândul se rătăcea în el în îținerarii fantastice; aci resorturile lui zurăiau până la spaima obsesiei... Sânt sigur că dacă bietul Gib mai trăia, tumultul acesta puternic atât de confuz încă, — s'ar fi apropiat de lumină.

Acel calm de care e aproape creația d-lui Pa-

pilian. D-sa era sortit acestei experiențe în toată amploarea ei nu numai prin talent și sensibilitate, cât prin formația sa pozitivistă, prin disciplina științifică a profesiei sale. De aceea violenta ciocnire prilejuită de „Gândirea“ între cele două lumi ale noastre a avut în sufletul d-sale, și în creație deopotrivă, ecouri atât de puternice și de complexe. Dar ecourile acestea au avut timp să se resoarbă în plasma vie a spiritului; marile întrebări să-și așeze lămuririle; sbuciumul să lase loc înțelegerii și anxietatea lucidității. Fără a însemna astfel termenul ultim al unei evoluții spirituale în ecourile ei în artă, — literatura d-lui Papilian e un alt moment însemnat după proza lui Gib I. Mihăescu.

Cu atât mai mult cu cât acum, în nuvelă, ea își găsește câmpul cel mai potrivit de creație. E încă în sufletul d-lui Papilian un amestec de putere lucidă de construcție și de neliniște grăbită în fulgerările sale, — ce făcea ca romanele d-sale să fie construite frenetic din o avalanșă de materiale care uneori obosea cetitorul nepregătit.

În nuvelă însă, neliniștea aceasta nu găsește timp ca să împietzeze construcția epică. Dimpotrivă, îi îndeamnă un ritm sobru și repede în desfășurarea planurilor sale, — care face din nuvelele d-sale bucăți pasionante de lectură chiar pentru cetitorul simplu, care nu vrea să se încălcească în labirinte sufletești. Ritmul abrupt, neașteptat, în care se desfășură povestirea în nuvelele d-lui Papilian, transformă în revelații nespuse de clare și simple toate acele subtile probleme de gând și de suflet, dela cari pornește totdeauna fără ostentație, fără atâtea din ridicolele ifose și sublinieri ale unora din romanțierii noștri tineri, proza acestui scriitor profund și îndrăzneț.

Ceeace ne dă nădejdea că această carte a d-lui Papilian va întâlni dragostea meritată a publicului, dragoste care să deschidă la noi iarăși drumul larg al nuvelei.

VIDIU PAPADIMA

C R O N I C A M Ă R U N T Ă O

D. MIHAIL MANOILESCU răspunde prin revista „Lumea Nouă“ celor câteva obiecțiuni, pe care le-am făcut cărții sale „Secolul corporatismului“, când am vorbit aici despre spiritul autohton. Obiecțiunile noastre nu se refereau la valoarea teoretică a cărții, pe care noi am subliniat-o bucurosi cu alte prilejuri, așa că autorul ei săvârșește o muncă de prisos reamintindu-ne insistent cât de bine a fost primită în străinătate.

Ceea ce am subliniat aici e faptul că universalismul teoretic al corporatismului propus de d-sa nu ține seamă de anumite realități speciale din țara noastră. Pentru a realiza primatul românesc sau etnocrația, — cuvânt care îi displace foarte mult d-lui Manoiulescu, — nu e alt mijloc decât aplicarea proporționalității etnice în domeniul fiecărei profesii. Lucrul acesta, de însemnătate capitală pentru problema ce ne preocupă, lipsește din cartea d-lui Manoi-

lescu. Și atunci valoarea ei rămâne pur teoretică și nu poate fi un îndreptar concret în realizarea unui corporatism românesc. Din punct de vedere practic, ea poate induce în eroare pe naționaliști și tocmai de aceea sântem datori să-i semnalăm acest mare defect.

D-lui M. Manoilescu nu-i convine lucrul acesta și, voind cu orice preț ca „Secolul corporatismului“ să conțină ce nu conține, ne demonstrează în câteva pagini de revistă că a vorbit despre criteriul etnic într-o singură frază dintr'un discurs rostit în senat! Noi sântem bucu-roși că ne găsim de acord pe această temă, dar obiecțiunile noastre se referă numai la cartea sa despre corporatism, care contează incomparabil mai mult decât fraza dela senat.

Cu acest prilej, d. M. Manoilescu face câteva reflecții asupra urâtului nărav al românilor de a se ignora voit unii pe alții chiar când lucrează „în domenii învecinate“. E foarte adevărat, din nenorocire. Iată, noi am semnalat cartea sa și elogios și critic, atât în conferințe cât și în revistele la care colaborăm. Dar am publicat, între altele, o broșură: „Programul statului etnocratic“, vecină cu specialitatea corporatistă a d-lui Manoilescu. În vremea asta d-sa posedă și revista „Lumea Nouă“ și cotidianul „Buna-Vestire“. Nici măcar titlul broșurii noastre n'a figurat în vreuna din ele. Cu alte cuvinte, d. M. Manoilescu luptă cavalereste împotriva urâtului nărav, pe care îl înfierează pe bună dreptate.

Pe urmă, lipsit cu desăvârșire de egocentrismul, pe care ni-l reproșează nouă, adaugă această frază foarte strâns legată de proporționalitatea etnică în discuție: „Între d. Crainic și mine au existat și relațiuni dela intelectual la intelectual și relațiuni dela om la om. Nu este cazul să evoc aici amărăciunile pe care mi le-au lăsat“.

Noi credem, dimpotrivă, că era tocmai cazul. Am fi vrut să auzim toate aceste amărăciuni pe care i le-am cauzat, ca să ne muștrăm conștiința în contrast cu deliciale pe care ni le-a procurat maniera cu totul europeană a distinsului teoretician corporatist. Fiindcă noi n'am uitat cam-

pania oribilă, deslănțuită cu accese de epilepsie din primele zile ale ziarului său „Buna Vestire“ împotriva unui scriitor oarecare, acoperindu-l săptămâni întregi cu inenarabile grațiozități pe el și pe soția lui, fără să-i cruțe măcar copilul.

Da, da, păstrăm pe toată viața delicioase amintiri despre eleganța morală a d-lui M. Manoilescu, dar nu vom regreta niciodată că nu ne putem înjosi să-i întoarcem aceste delicii cu imagini de mame și copii, din simplul motiv că, pentru noi, asemenea ființe sânt sfinte, indiferent cui aparțin.

Sunt anumite firi de inverșiți morali, ca să nu zicem pervertiți, pentru care, neexistând limite în viață, nu există nici în manierele publicistice. Confundând ceea ce este îngăduit cu ceea ce nu este îngăduit în practica vieții și a scrisului, asemenea firi se simt contrariate și enervate dacă nu le aplici măsura fără limită pe care ți-au aplicat-o. Dacă față de necuviința lor te păstrezi în cuviință, dacă la trivialitatea lor nu răspunzi decât urban, sânt foarte nenorocite și se plâng că le-ai cauzat amărăciuni.

Trecând peste faimoasele grațiozități turnate peste noi de corporația foștilor scribi dela ziarul „Buna Vestire“, pe care totuși nu le vom uita, noi am vorbit despre o carte a d-lui M. Manoilescu, izolând-o de persoana autorului și făcând totală abstracție de viața sa familiară. Obiecțiunile ridicate sânt juste încât d-sa nu le poate clinti, iar maniera în care le-am făcut e de o perfectă urbanitate literară.

Pe d. M. Manoilescu îl contrariază și îl enervează această ținută, fiindcă s'ar fi așteptat la tratamentul pe care ni l-a aplicat. Și dacă se plânge că i-am cauzat amărăciuni e fiindcă nu i-am procurat deliciale fără limită la care se credea îndreptățit.

Sânt naturi și naturi.

În ce ne privește, trebuie să recunoaștem cu oarecare jenă că natura noastră e foarte limitată ca perspective morale și ca probitate intelectuală.

NICHIFOR CRAINIC

Numărul viitor al revistei „Gândirea“ va apărea ca de obicei la 1 Septembrie.